

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

СОЙЧУК РУСЛАНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 37.017.4:37:011.3-051

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
САМОСТВЕРДЖЕННЯ В УЧНІВСЬКІЙ МОЛОДІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий консультант – дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
доктор психологічних наук, професор
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання
НАПН України, директор.

Офіційні опоненти: дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
доктор педагогічних наук, професор
Філіпчук Георгій Георгійович;

доктор педагогічних наук, професор
Тернопільська Валентина Іванівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Назаренко Галина Анатоліївна,
КНЗ «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради»,
проректор з науково-методичної роботи.

Захист дисертації відбудеться 31 жовтня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті [http:// www.ipv.org.ua](http://www.ipv.org.ua) та у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «29» вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Литовченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нині в умовах неоголошеної війни, спровокованої Російською Федерацією на Сході України, та анексії Криму український народ захищає свою незалежність, соборну державність, стверджуючи національну ідею. Відтак, актуалізується проблема визначення й обґрунтування цінностей української нації як центральної умови національної єдності, безпеки й успішного розвитку України.

З огляду на це системі вітчизняної освіти має бути властива випереджувальна роль у розбудові державності, національній консолідації та у вихованні української політичної нації. Зазначене повною мірою знайшло своє підтвердження в Указі Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки». За таких обставин нагальним завданням освіти постає виховання в особистості національного самоствердження, що проявляється як усвідомлення себе членом української нації, прагнення до духовно-морального самовдосконалення, відданість Батьківщині, визначається толерантним ставленням до всіх етносів, що становлять український народ, та готовністю солідарно відстоювати національні інтереси суверенної демократичної Української держави.

Науковий інтерес до національного самоствердження особистості в низці зарубіжних досліджень зумовлений поглибленням одночасних процесів як глобалізації, так і національної ідентифікації у світовому просторі, що супроводжується підвищеним відчуттям належності до своєї нації. У наукових працях Е. Сміта, М. Баррета, В. Кимліка, О. Паттерсона та інших зосереджено увагу на необхідності для кожного нового покоління переосмислювати чи заново створювати власну національну ідентичність, оскільки вона є підґрунтям формування нації.

Аксіологічні основи національного самоствердження особистості досліджували як зарубіжні (У. Віртц, М. Рокич, В. Франкл, Я. Щепанський та інші), так і вітчизняні (В. Андрущенко, С. Кримський, І. Надольний, В. Шинкарук, М. Боришевський, О. Вишневський, І. Лебідь, К. Чорна, Г. Шевченко та інші) вчені.

Чільне місце посідають наукові здобутки, у яких відображені актуальні питання, пов'язані із дослідженням, зокрема: психологічні аспекти феномену національного самоствердження, національно-особистісних цінностей, механізми їх прояву у повсякденній життєдіяльності вихованців (схарактеризовано І. Бехом, І. Булах, В. Крисько, О. Карнишевим, Л. Снігур, Л. Співак та іншими); особливості самоствердження підростаючого покоління (розглянуто у працях О. Безкоровайної, О. Жизномірської, Н. Ситник, І. Станевич); теоретичні засади морального та громадянського виховання учнівської молоді (обґрунтовано у наукових розвідках І. Бега, П. Вербицької, В. Кременя, Г. Пустовіта, О. Сухомлинської, В. Тернопільської та інших учених); розвиток процесів національної ідентифікації та її вплив на формування самодостатньої особистості (досліджено у роботах Б. Глотова, Л. Ключек, Т. Потапчук, Г. Філіпчука, Л. Шимченко та інших); специфіка національно-патріотичного виховання, а саме формування національної свідомості та самосвідомості (окреслено В. Борисовим, М. Боришевським, О. Вишневським та іншими науковцями).

Однак, попри значний інтерес учених до досліджуваного феномену, очевидні труднощі становлення української нації та громадянського суспільства, що відображаються й на діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ). Проблема виховання національного самоствердження в учнівській молоді ще не набула цілісного наукового осмислення, зокрема не розглядалися особливості такого виховання за умов суспільної нестабільності та відстоювання незалежної державності. Потребує визначення методологія виховання національного самоствердження в особистості та існує необхідність обґрунтування аксіологічних засад національного самоствердження в учнівській молоді, що актуалізує проблему формування ціннісно-сміслової сфери школярів з урахуванням їхніх вікових особливостей. У наукових дослідженнях не розкрито на належному рівні складники національного самоствердження та їх вплив на особистість як носія цінностей української нації. Донині не створено цілісної характеристики процесу організації виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Особливої уваги потребує питання розроблення моделей та методик виховання національного самоствердження в учнівській молоді на основі досвіду виховної практики загальноосвітнього навчального закладу у контексті викликів сьогодення. Недостатньо проаналізовано педагогічні умови та чинники створення демократично-сприятливого виховного середовища ЗНЗ з виховання національного самоствердження в учнівській молоді (учнів 8–11-х класів). У практиці ЗНЗ можливості позаурочної діяльності з виховання національного самоствердження використовуються не повною мірою.

Аналіз нормативних документів, наукових джерел, сучасного стану виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів надав можливість виявити такі *суперечності* між:

- наявністю в українському суспільстві розмаїття культур і традицій та потребою розвитку української національної ідентичності, національних цінностей і захисту інтересів української нації як основи ствердження Української держави в умовах сьогодення;

- актуалізованим запитом держави на виховання національного самоствердження зростаючої особистості та відсутністю єдиної цілісної системи такого виховання, недостатністю теоретичного обґрунтування цього процесу;

- високим виховним потенціалом позаурочної діяльності ЗНЗ з виховання національного самоствердження в учнів та його неповною реалізацією, зокрема щодо створення демократично-сприятливого виховного середовища й надання відповідного змістово-методичного забезпечення.

Актуальність проблеми в умовах викликів сьогодення, потреба її теоретичного та практичного розроблення й систематизації, а також визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження: ***«Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником науково-дослідних тем: лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України («Виховання культури гідності дітей та учнівської молоді в позаурочній діяльності загальноосвітніх

навчальних закладів» (номер державної реєстрації 0111U000098), «Виховання моральної свідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів» (номер державної реєстрації 0114U002125); держбюджетної теми «Теоретичні та методичні засади різновекторності інноватики у вихованні: досвід, реалії, перспективи» (номер державної реєстрації 0115U000268) кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету й Науково-методичного центру інноваційних технологій виховного процесу НАПН України.

Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні вченої ради Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 5 від 25.04.2013 р.) та схвалена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 1 від 28.01.2014 р.).

Мета дослідження – на основі цілісного аналізу наукових підходів до вирішення проблеми виховання національного самоствердження в особистості теоретично обґрунтувати й розробити структурно-функціональну модель і методику виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ та експериментально перевірити їх ефективність.

Завдання дослідження:

1. На засадах міждисциплінарного теоретико-методологічного аналізу досліджуваної проблеми уточнити зміст поняття «національне самоствердження особистості».

2. Розкрити сутність виховання національного самоствердження в учнівській молоді та його аксіологічні основи за сучасних умов.

3. Виокремити структуру, визначити критерії, показники й рівні вихованості національного самоствердження учнівської молоді загальноосвітніх навчальних закладів.

4. Схарактеризувати потенціал позаурочної діяльності ЗНЗ та теоретично обґрунтувати структурно-функціональну модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ.

5. Розробити і впровадити методику та змістово-методичне забезпечення виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

6. Здійснити експериментальну перевірку та визначити ефективність структурно-функціональної моделі й методики виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ.

Об'єкт дослідження – виховання національного самоствердження в учнівській молоді.

Предмет дослідження – структурно-функціональна модель та методика виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ.

Концепція дослідження ґрунтується на визнанні національного самоствердження діяльнісною причетністю особистості до ідей та вищих цілей суспільства і держави, що узгоджуються з національними цінностями. Таке визнання є важливим підґрунтям консолідації нації й формування почуття патріотизму як надцінності особистості.

Провідну ідею дослідження становить положення, згідно з яким виховання національного самоствердження в учнівській молоді є пріоритетним напрямом державної освітньої політики щодо розвитку самодостатнього громадянина суверенної та демократичної Української національної держави. Крім того, виховання національного самоствердження в учнівській молоді зумовлюється сучасними суспільно-політичними, культурними, педагогічними, інформаційно-технологічними факторами:

соціально-політичними, визначеними трансформаціями в різних сферах суспільства, які породжують у молодих громадян комплекс національної меншовартості, зневіру щодо можливості цивілізованого життя в Україні, та нагальною потребою національно-ідеологічної єдності для відстоювання незалежності державності та майбутнього української нації;

культурними, зумовленими вибором більшості громадян Української держави європейського шляху розвитку країни та цінностей громадянського суспільства, що потребує формування нової української позитивної національної ідентичності та системи національних цінностей у полікультурному соціумі;

педагогічними, детермінованими модернізацією вітчизняної системи освіти та інтеграцією в європейський освітній простір і посиленням гуманістичної та національно-патріотичної спрямованості, упровадженням інноваційних виховних технологій, удосконаленням можливостей виховного простору й ресурсного потенціалу загальноосвітніх навчальних закладів;

інформаційно-технологічними, викликаними стрімким прогресом та розширенням спектру використання інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах освіти й суспільства загалом, що надає доступ до різноманітної інформації, способів комунікації та водночас потребує розвитку критичного ставлення у суб'єктів комунікації до інформаційного матеріалу.

Авторська концепція дослідження спирається на такі положення:

1. Вибір Україною європейського шляху розвитку орієнтує на творення української нації та становлення громадянського суспільства, актуалізує зростання ролі національного самоствердження як втілення у життя національної ідеї та досягнення українським народом національного успіху. Формула *національного успіху* інтегрує такі провідні складові: підвищення престижу належності особистості до української нації, що ґрунтується на формуванні *адекватно високої національної самооцінки*, зокрема стосовно *подолання комплексу «меншовартості»*; формування у громадянина *національно-особистісних цінностей, позитивної мотивації національної спрямованості*, що сприяє *національній солідарній взаємодії*; усвідомлення кожною особистістю *національних інтересів української нації* та нагальної потреби їх захисту.

2. Основою для консолідації української нації має стати національне самоствердження, що інтегрує домінуючі *національні цінності*: національну гідність і гордість, відданість, національну солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність. Національні цінності, інтеріоризуючись, набувають особистісно значущих характеристик, об'єктивуються як *національно-особистісні цінності*.

3. Стратегічним напрямом діяльності держави, суспільства, зокрема закладів освіти і виховання, має стати розвиток національно свідомого громадянина

Української держави. Враховуючи це, загальноосвітній навчальний заклад, відповідно до особистісно орієнтованої освітньої парадигми, повинен сприяти становленню нового українця зі сформованою *позитивною національною ідентичністю та адекватною національною самооцінкою*, здатного мобілізувати увесь свій інтелектуально-духовний потенціал для досягнення успіху в інтересах нації.

4. Виконання означеного завдання потребує створення цілісної системи виховання національного самоствердження в учнівській молоді, в основу якої покладено організацію демократично-сприятливого виховного середовища ЗНЗ з потужним виховним потенціалом позаурочної діяльності, що передбачає виховну взаємодію суб'єктів: школи, сім'ї, позашкільних навчальних закладів, громадських організацій та об'єднань, громад, органів державної влади, військових установ та інших соціальних інститутів. Це дасть змогу забезпечити ефективність і результативність виховання національного самоствердження в учнів, модернізацію змісту виховання національним контентом та відповідними формами і методами з метою формування *мотивації національної спрямованості* в учнівській молоді під час виконання соціально значущої діяльності та участі у спільних проектах.

5. Суспільні зміни з досягнення національного успіху відбудуться, якщо кожен громадянин *керуватиметься національними інтересами*; особистість розглядатиметься з позиції антропоцентризму, що передбачає первинність прав людини та одночасно узгодження інтересів суспільства і держави, за врахування різноманітних інтересів кожного громадянина України. Це потребує пошуку нових підходів як до виховання учнівської молоді, так і до підготовки педагогів для формування нового педагогічного мислення, удосконалення прийомів і способів саморегуляції у професійній діяльності.

Виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності потребує коригування мети, удосконалення змісту, форм і методів виховання, оновлення завдань виховної діяльності відповідно до сучасних вимог для формування самодостатньої особи, здатної досягати успіху в інтересах нації. Для цього необхідно: визначити сучасний стан виховання зазначеного феномену; використовувати потенціал позаурочної діяльності ЗНЗ; забезпечити готовність педагогічних кадрів до виховання національного самоствердження в учнів.

Концептуальні засади дослідження розкриваються на методологічному, теоретичному та практичному рівнях.

Методологічний рівень концепції становлять фундаментальні наукові підходи до дослідження проблеми виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ в єдності, а саме: *системний* (передбачає розгляд національного самоствердження як певної системи, сукупності компонентів, у яких виявляються особливості взаємодії «особистість – нація», як інтегративної властивості-цінності, що уможливорює самовдосконалення, самоствердження особистості і сприяє становленню консолідованої української нації); *особистісно орієнтований* (зумовлює духовно-моральний розвиток особистості кожного учня з урахуванням індивідуальних особливостей та виховання вищих сенсів життя, що ґрунтується на системі вищих цінностей); *діяльнісний* (визначає умови особистісної й соціально значущої діяльності учнівської молоді як активного представника української нації; передбачає адаптацію

учнівської молоді до сучасних викликів завдяки виробленню умінь самовдосконалення, національної рефлексії та ідентифікації, національної солідарної взаємодії); *компетентнісний* (обґрунтовує потребу особистості бути здатною і готовою застосовувати набуті знання, уміння, цінності, досвід активно-творчої діяльності задля відстоювання соціальної і громадянської позиції та національних інтересів); *аксіологічний* (зумовлює визнання ціннісного підґрунтя національного самоствердження особистості, інтеріоризацію національних цінностей, що формує позитивну національну ідентичність; передбачає первинність прав особистості за одночасного їх узгодження з інтересами суспільства та держави, урахування різноманітних інтересів кожного громадянина Української держави).

Теоретичний рівень концепції дозволяє визначити систему вихідних теорій, ідей, понять, покладених в основу розуміння сутності «національного самоствердження», наукового опису досліджуваних фактів, їх аналізу, узагальнення, синтезу, а також обґрунтувати структурно-функціональну модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ, педагогічні умови реалізації означеної моделі.

Практичний рівень концепції передбачає експериментальну апробацію структурно-функціональної моделі виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ; упровадження ефективних форм, методів, засобів, спрямованих на виховання досліджуваного феномену, об'єднаних у методичку; розроблення й перевірку ефективності змістово-методичного забезпечення виховання національного самоствердження в учнів.

Реалізація концепції спрямована на якісні трансформації нинішньої виховної практики з виховання національного самоствердження в учнів у позаурочній діяльності ЗНЗ, а також на подальший розвиток теоретичних і методичних засад цього процесу.

Визначені концептуальні положення стали підґрунтям для **гіпотези дослідження**. У її основу покладено припущення, згідно з яким виховання національного самоствердження в учнівській молоді буде більш ефективним за умови теоретичного обґрунтування та впровадження структурно-функціональної моделі й методички виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ, зорієнтованих на формування національно-особистісних цінностей учнів 8–11-х класів у межах створеного демократично-сприятливого виховного середовища.

Часткові гіпотези передбачають, що виховання національного самоствердження в учнівській молоді буде ефективним за умови, якщо:

1) спиратиметься на теоретико-методичне підґрунтя, котре забезпечить його ефективну реалізацію;

2) розглядатиметься як стратегічний напрям виховання учнівської молоді на рівні взаємодії школи, сім'ї, позашкільного навчального закладу, громадської організації, інших інституцій у громаді;

3) упроваджуватиметься модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ, яка зорієнтована на створення демократично-сприятливого виховного середовища і яку можна варіювати з урахуванням особливостей навчального закладу;

4) застосовуватиметься розроблена методика виховання досліджуваного феномену, яка містить інноваційні зміст, форми і методи формування національно-особистісних цінностей;

5) використовуватиметься відповідне змістово-методичне забезпечення виховання національного самоствердження в учнівської молоді.

Методологічну основу дослідження становлять системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та аксіологічний підходи; концептуальні антропоцентричні філософські ідеї та психолого-педагогічні положення про розвиток особистості та її здатність трансформувати національні цінності в особистісні; про діалектику розвитку особистості в результаті залучення до активно-творчої діяльності; про процес становлення нації як спільноти, яка виникла внаслідок політичного становлення етносу в умовах однієї держави; про сутність і структуру національного самоствердження та національної ідентичності особистості.

Теоретична основа дослідження охоплює положення та висновки теорій і концепцій: виховання підростаючого покоління (класики української педагогіки – Г. Ващенко, М. Драгоманов, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші; філософи, історики, котрі вивчали питання духовно-морального розвитку й національної спрямованості особистості, – Ю. Бромлей, М. Грушевський та інші); становлення нації, національної держави, розвитку української національної ідеї та проблеми ментальності українців (В. Андрущенко, М. Бердяєв, В. Бичко, Ю. Бромлей, О. Картунов, В. Кремень, І. Кресіна, С. Кримський, І. Надольний, О. Нельга, О. Погорілий, Й. Сележан, Е. Сміт та інші); сутності особистості та загальних закономірностей її розвитку під впливом середовища і виховання (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Максименко, С. Рубінштейн та інші); формування ідентичності, концепції «Я-образу» особистості (Р. Бернс, І. Бех, Е. Еріксон, І. Кон, Г. Костюк, Е. Фромм, П. Чамата, І. Чеснокова та інші); самоствердження та самореалізації особистості у процесі її життєдіяльності (К. Абульханова-Славська, О. Безкоровайна, С. Березін, Л. Божович, Е. Нікітін, Н. Харламенкова, М. Цибра та інші); особистісно орієнтованого підходу у вихованні (І. Бех, Є. Бондаревська та інші); ціннісної проблематики з різних галузей знань (В. Андрущенко, І. Бех, О. Вишневський, Л. Дробіжева, І. Лебідь, І. Надольний, І. Тараненко, Г. Шевченко, В. Шинкарук та інші); формування патріотизму як складової світогляду (Б. Ананьєв, Г. Балл, С. Рубінштейн та інші), національної самосвідомості й ідентифікації особистості, характеру та стереотипів поведінки (Х. Беккер, І. Булах, М. Боришевський, І. Гнатенко, Г. Ковальова, О. Карнишев, М. Козловець, В. Крисько, Т. Потапчук, В. Роменець, Л. Снігур, Е. Сміт, Л. Співак, Т. Титаренко, В. Хотинець та інші); сучасних педагогічних основ національного виховання підростаючого покоління (О. Вишневський, Т. Дем'янюк, В. Кузь, І. Мартинюк, Ю. Руденко, Й. Сележан, З. Сергійчук, М. Стельмахович, Г. Філіпчук, В. Шахрай та інші); виховання громадянина-патріота у період становлення української державності (О. Алексєєва, П. Вербицька, В. Івашковський, П. Ігнатенко, К. Журба, Н. Косарева, Г. Назаренко, Ж. Петрочко, Г. Пустовіт, О. Сухомлинська, Д. Тхоржевський, О. Фурман, К. Чорна та інші); сутності технологій виховання як способів дій педагогів (А. Кіктенко, О. Пехота, С. Поляков, О. Пометун, Г. Сорока та інші); потенціалу позаурочної діяльності, форм і методів виховання (С. Гончаренко,

Б. Кобзар, І. Вачков, Т. Зайцева, Н. Кудикіна, А. Кузьмінський, В. Омеляненко, О. Пометун, Л. Петровська, В. Тернопільська, М. Фіцула та інші); створення виховного середовища навчального закладу (Т. Алексеєнко, О. Єжова та інші); зарубіжного досвіду та порівняльного аналізу до підходів виховання національного самоствердження в особистості (Г. Авдіянець, О. Карнишев, М. Козловець, Н. Лавриченко, В. Пронніков та інші).

Основні положення дисертації ґрунтуються на широкій законодавчій і правовій базі, зокрема принципах і нормах Конституції України, Закону України «Про освіту», Указу Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки», Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції «Нова українська школа», Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти, Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності тощо.

У процесі дослідження використано такі **методи**:

теоретичні – аналіз та синтез джерел із досліджуваної проблеми, вивчення філософсько-культурологічної, соціолого-політологічної, психолого-педагогічної літератури, нормативно-правового законодавства в галузі освіти; порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних й експериментальних даних; теоретичне моделювання для обґрунтування та розроблення структурно-функціональної моделі виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ;

емпіричні – опитування (анкетування, інтерв'ювання), колективні та індивідуальні бесіди, тестування, самотестування, метод незакінчених речень, ранжування, аналіз продуктів діяльності, вирішення проблемних ситуацій – для визначення рівня вихованості національного самоствердження учнів; включене та опосередковане спостереження для збору емпіричного матеріалу; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) для перевірки ефективності розробленої структурно-функціональної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ;

статистичні – статистична обробка результатів педагогічного експерименту, методи математичної статистики (критерій Пірсона (χ^2)) для оцінювання достовірності відмінностей між показниками контрольних та експериментальних груп за результатами експериментальної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що визначено та обґрунтовано теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ, а саме:

уперше визначено сутність виховання національного самоствердження в учнівській молоді як організовану суб'єкт-суб'єкту взаємодію, спрямовану на духовний розвиток особистості учня, його позитивних національних почуттів та національно-особистісних цінностей, що становлять внутрішню основу готовності до національного самоствердження; обґрунтовано структурно-функціональну модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ в цілісності цільового, концептуального, теоретичного, діагностичного, формувального та результативного блоків; визначено критерії

(когнітивний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-вольовий, практично-діяльнісний) з відповідними показниками та рівні (активно-конструктивний (високий), рефлексивно-позитивний (достатній), ситуативно-мінливий (середній), негативно-пасивний (низький)) вихованості національного самоствердження учнівської молоді; обґрунтовано методику виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ;

уточнено зміст поняття «національне самоствердження особистості» як інтегративної властивості-цінності, що виявляється у сформованості позитивної національної ідентичності особистості, за допомогою якої вона реалізує свою громадянську позицію, та визначається відданістю Батьківщині, відповідальністю перед своєю нацією, повагою до всіх етносів, які становлять український народ, прагненням до морального самовдосконалення та готовністю солідарно відстоювати і захищати національні інтереси Української держави; систему національних цінностей, інтеріоризація яких сприяє національному самоствердженню особистості учня; структуру національного самоствердження учнівської молоді (когнітивний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-вольовий, поведінково-діяльнісний компоненти);

подальшого розвитку дістали положення про виховний потенціал позаурочної діяльності ЗНЗ зі створення демократично-сприятливого виховного середовища як основи виховання національного самоствердження в учнівській молоді; зміст, форми і методи виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ; методичне забезпечення підвищення готовності педагогів до виховання національного самоствердження в учнів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у впровадженні: діагностичного інструментарію щодо виявлення рівнів вихованості національного самоствердження учнівської молоді, методики виховання національного самоствердження в учнів у практику роботи ЗНЗ; змістово-методичного забезпечення процесу виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності, що відображено в: інтерактивній програмі виховання учнівської молоді «Через національне самоствердження до процвітання», навчально-методичному посібнику «Виховання національного самоствердження в учнівській молоді: теорія і методика»; орієнтовній програмі діяльності клубу «Самодостатня особистість – громадянин Української держави», програмі семінару для вчителів «Виховуємо національне самоствердження в особистості», програмі роботи класних керівників «Школа виховання національного самоствердження в особистості», методичних рекомендаціях щодо вдосконалення процесу виховання національного самоствердження в учнів.

Результати дослідження можуть бути використані у вищих навчальних закладах під час викладання дисциплін: «Педагогіка», «Теорія виховання», «Методика виховної роботи», «Актуальні проблеми освіти і виховання»; для розроблення навчальних посібників з теорії і методики виховання, у практичній роботі педагогів ЗНЗ, у системі позашкільної та післядипломної педагогічної освіти.

Упровадження результатів дисертації. Результати дослідження упроваджені: у навчально-виховний процес Шепетівського навчально-виховного комплексу № 3 у складі «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів імені Н. Рибачака та ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою» Хмельницької області (довідка

№ 422 від 12.10.2016 р.), Шепетівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 6 Хмельницької області (довідка № 08–03/518 від 07.10.2016 р.), Судилківської ЗОШ I–III ступенів Шепетівської РДА Хмельницької області (довідка № 257 від 13.10.2016 р.), Плесенської ЗОШ I–III ступенів Шепетівської РДА Хмельницької області (довідка № 149 від 11.10.2016 р.), Верблянської ЗОШ I–III ступенів Яворівської РДА Львівської області (довідка № 165 від 05.10.2016 р.) та Рівненської спеціалізованої школи I–III ступенів «Центр надії» Рівненської міської ради (довідка № 285 від 03.10.2016 р.), Рівненської ЗОШ I–III ступенів № 3 Рівненської міської ради (довідка № 221 від 03.10.2016 р.), Рівненської ЗОШ I–III ступенів № 1 імені Володимира Короленка Рівненської міської ради (довідка № 162 від 04.10.2016 р.), Київського навчально-виховного комплексу «Домінанта» (дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа I ст. – суспільно-гуманітарна гімназія – спеціалізована школа № 204 з поглибленим вивченням фізичної культури Дніпровського району в місті Києві державної адміністрації) (довідка № 245 від 27.10.2016 р.); Золотоношківської ЗОШ I–III ступенів Драбівської районної ради Черкаської області (довідка № 95 від 28.10.2016 р.).

Результати дослідження впроваджені також у навчально-виховний процес Моквинського НВК «Гімназія – ЗОШ I ступенів» Березнівської РДА Рівненської області, Березнівського НВК «Економіко-гуманітарний ліцей – ЗОШ I–II ступенів» Рівненської області, Світанівської ЗОШ I–III ступенів Корецької РДА Рівненської області, Студянської ЗОШ I–III ступенів Дубенської РДА Рівненської області, Птицької ЗОШ I–II ступенів Дубенської РДА Рівненської області, Березького НВК Дубенської РДА Рівненської області, Вербської ЗОШ I–III ступенів Дубенської РДА Рівненської області (Управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації, Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, довідка № 01-16/1135 від 06.10.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження оприлюднено автором на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів – *міжнародних*: «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014); «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2014); «Досягнення та перспективи сучасної науки» (Чернівці, 2014); «Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та самореалізації молоді» (Рівне, 2015); «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2015); «Проблеми і перспективи проведення наукових досліджень» (Чернівці, 2015); «Theoretical and Applied Sciences in the USA: Papers of the 3-th International Scientific Conference (New York, USA, 2015); «Наука, інновації, технології» (Чернівці, 2015); «Історичні та духовні чинники консолідації Української держави, нації та суспільства» (Ужгород, 2015); «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2015); «Наука в епоху дисбалансів» (Київ, 2016); «Проблеми і перспективи практичної реалізації наукових досліджень» (Чернівці, 2016); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2016); «Актуальні проблеми у сфері науки» (Чернівці, 2016);

всеукраїнських: «Психолого-педагогічні основи програмування змісту виховання ціннісно-орієнтаційних ставлень особистості» (Рівне, 2013); «Громадянська освіта і виховання учнів в Україні: досвід, проблеми, шляхи їх вирішення» (Рівне, 2013);

«Процес виховання у координатах духовного розвитку особистості» (Київ, 2013); «Актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства» (Рівне, 2013);); «Українська культура у розмаїтті виявів» (Рівне, 2013); «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2013); «Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення» (Київ, 2014); «Мова. Культура. Комунікація: нові парадигми дослідження» (Рівне, 2014); «Українська культурно-мистецька практика в історичній ретроспективі» (Рівне, 2014); «Актуальні проблеми сучасної освіти в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів» (Рівне, 2014); «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2014); «XII Захаренківські педагогічні читання та X районний зліт добротворців «Патріотизм – нагальна потреба України та українців» (Черкаси, 2015); «Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно-орієнтованому освітньому середовищі» (Київ, 2015); «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства» (Рівне, 2015); «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Вінниця, 2015); «Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпропетровськ, 2015); «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2015); «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпропетровськ, 2016); «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 2016); «Теоретико-методологічні засади та світоглядні орієнтири національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (Київ, 2016); «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 2016); «Розвиток і виховання гімназиста в єдиному сучасному європейському освітньому просторі» (Київ-Рівне, 2017);

регіональних: «Ціннісні орієнтації особистості: сучасний вимір» (Рівне, 2012); «Цінності в системі виховання: сучасний вимір» (Рівне, 2012); «Європейський вимір в освіті: потреба зміцнення в учнівської молоді почуття європейської своєрідності» (Рівне, 2013); «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах освіти гуманітарного та технічного напрямів» (Рівне, 2015); «Оптимізація процесу навчання іноземних мов у закладах освіти гуманітарного та технічного напрямів» (Рівне, 2016);

а також *педагогічних читаннях:* «Формування ціннісних ставлень особистості в загальноосвітніх навчальних закладах: теоретико-практичний аспект» (Рівне, 2012); *круглих столах:* «Роль науки, релігії та суспільства в контексті реформування вищої школи» (Рівне, 2015); *міжнародних фестивалів:* Фестиваль педагогічних інновацій (Черкаси, 2015); *науково-практичних семінарах:* «Перший чемпіонат України з поліцейського хортингу» (Київ, 2015); *форумах:* Перший форум українських патріотичних справ «Ми – українці!» (Київ, 2015); Другий форум українських патріотичних справ «Ми – українці!» (Київ, 2016).

Результати дослідження відображено в публікаціях автора й обговорювалися на засіданнях кафедри теорії і методики виховання та Науково-дослідної лабораторії інноваційних виховних технологій РДГУ й науково-методичної ради Володимирецького районного методичного кабінету (Рівне – Володимирець, 2012), науково-методичної

ради Дубенського районного методичного кабінету (Рівне – Дубно, 2012) та Науково-методичного центру інноваційних технологій виховного процесу НАПН України (2015–2017); засіданні лабораторії громадянського та морального виховання (протоколи від 10.04.2014 р., 09.04.2015 р., 07.04.2016 р.); щорічних звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2014–2017).

Положення й результати **кандидатської дисертації** «Реформування змісту трудового навчання в об'єднаній школі Великої Британії в 70–90-ті роки ХХ ст.» (13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Інститут педагогіки НАПН України, 2003 р.) у тексті докторської дисертації не використовуються.

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії «Innovative processes in education: Collective monograph» (Польща, Лодзь, 2017) (Г. Олександрова, О. Безкоровайна, Г. Павлюк, Т. Бодрова, Г. Дьоміна) дисертантом висвітлено проблему виховання національного самоствердження в учнівській молоді у сучасному вимірі.

Публікації. Основні положення й результати дисертації відображено у 56 наукових та навчально-методичних працях, з них: 1 одноосібна монографія та 1 колективна монографія, 1 навчально-методичний посібник, 20 статей у наукових фахових виданнях, 5 статей у зарубіжних періодичних виданнях, 2 статті у зарубіжних збірниках матеріалів конференції та 1 публікація в інших зарубіжних виданнях, 20 публікацій у вітчизняних збірниках матеріалів конференції, 5 публікацій в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (704 джерела, у тому числі 24 – іноземною мовою), 19 додатків на 94 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 573 сторінки, обсяг основного тексту становить 408 сторінок. Робота містить 28 таблиць та 7 рисунків на 31 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми виховання національного самоствердження в особистості, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, викладено концепцію, гіпотезу, методологічні та теоретичні основи, схарактеризовано методи дослідницької роботи, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, висвітлено дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Виховання національного самоствердження в особистості як наукова проблема»** – на основі міждисциплінарного аналізу наукових джерел обґрунтовано теоретико-методологічні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді як педагогічної проблеми; розкрито сутність національного самоствердження особистості та визначено методологічні підходи до вивчення процесу виховання національного самоствердження в учнів, з'ясовано зміст дефініцій, які розкривають специфіку національного самоствердження особистості; розглянуто аксіологічні основи

виховання національного самоствердження в учнівській молоді в умовах відстоювання державної незалежності й розбудови громадянського суспільства.

Розумінню сутності виховання національного самоствердження в учнівській молоді має передувати осмислення того, що від консолідації громадян у прагненні стати українською нацією, ствердитися як європейський народ залежить існування й подальше становлення суверенної, демократичної і соціальної Української національної держави. У дослідженні це визначається як досягнення національного успіху та передбачає єдність таких складників: формування в особистості учня української позитивної національної ідентичності на основі адекватної національної самооцінки, мотивації національної спрямованості та системи національних цінностей, які відображаються в національних інтересах Української держави.

Окреслено перспективу виховання національного самоствердження учнівської молоді України як процес формування *громадянської нації*, в якій кожен член української спільноти, своєю чергою, повинен усвідомлювати власну причетність до утвердження української нації, громадянського суспільства, відповідати перед своєю національною державою й солідарно співпрацювати з іншими громадянами на користь громади, держави, нації. Зазначено, що всі громадяни, незалежно від їх етнічного походження, релігійного та соціального статусу, становлять *українську націю* як поліетнічну спільноту, що складається із представників титульної української нації та всіх етнічних спільнот, які проживають в Україні та вважають її своєю Батьківщиною, котрі ідентифікують себе як громадяни Української держави і в яких утвердилося українське світосприймання та світорозуміння.

Аналіз філософських поглядів зарубіжних та вітчизняних мислителів на проблему дослідження свідчить про розвиток ідеї національного самоствердження особистості. З'ясовано, що більшою мірою увага учених була звернена на особистісне самоствердження, виховання громадянина держави, водночас наповнюючись національним змістом у XIX–XX століттях – у період націєтворення і державостановлення.

Поліаспектність досліджуваного феномену розкривається у філософській думці через: свободу, вибір, волю і діяльність особистості, що пов'язані з її моральним життям у суспільстві, сім'ї і державі та становлять їх фундамент (Сократ, Демокрит, Платон, Аристотель та інші); розвиток громадянського суспільства й виховання громадянина держави крізь призму політичної свободи особистості у державотворенні (М. Монтень, І. Кант, Г. Гегель, Л. Фейєрбах та інші); взаємодія особистості й нації, що відбувається на засадах культури (К. Ясперс, П. Тілліх, М. Хайдеггер, Е. Муньє, М. Шелер, Х. Плеснер та інші); ідею антропоцентризму як гармонійного поєднання особистих та суспільних інтересів, що передбачає належність особистості до національної спільноти, її культури, зв'язки і міжособистісні стосунки в ній, національні цінності й почуття, які сприяють формуванню національної ідентичності, розбудові національної держави і становленню нації (М. Бердяєв, Є. Бистрицький, І. Бичко, В. Вернадський, І. Курас, С. Кримський, І. Надольний, Ю. Римаренко, В. Шинкарук та інші).

Встановлено, що проблема національного самоствердження особистості не була предметом спеціальних досліджень, лише окремі її аспекти знайшли своє

відображення у зарубіжних та вітчизняних наукових працях. На основі аналізу базових методологічних концепцій досліджено, що в центрі уваги учених упродовж багатьох віків були актуальні питання виховання свідомого громадянина держави та його особистісне самоствердження; при цьому особистість розглядалася з позиції антропоцентризму. Надалі наповнюючись національним контентом, у сучасній науці цей напрям визначається як національне самоствердження особистості.

У психологічних теоріях окремі аспекти «національного самоствердження» розглядаються як здатність людини: діяльнісно самореалізуватися, ідентифікуючи себе з іншими представниками національної спільноти (Ж. Піаже, З. Фрейд, Е. Фромм та інші); поводитися згідно зі сформованою «Я-концепцією» (Р. Бернс, Е. Еріксон, А. Реан, К. Роджерс, Дж. Тернер та інші); усвідомлювати свою належність до нації, близькість і спорідненість із нею, знати особливості, риси національної спільноти, з якою вона себе ототожнює, та виявляти ставлення до історичного минулого, сучасного й майбутнього нації, її духовно-моральних цінностей, що надає їй можливість самостверджуватися (М. Боришевський, О. Карнишев, В. Кимліка, В. Крисько, Ч. Кулі, Дж. Мід, О. Паттерсон та інші).

Аналіз вітчизняних та зарубіжних психологічних досліджень свідчить, що «національне самоствердження» визначається як інтегративна властивість особистості, пов'язана із національною рефлексією, ідентифікацією свого «Я» з національною спільнотою. Зокрема, досліджено, що національна ідентичність зумовлюється характеристикою «національного образу-Я» як сприйняття себе носієм цінностей нації та може проявлятися у різних формах (Дж. Беррі, Т. Потапчук, О. Шевченко та інші): позитивній (реальне наслідування цінностей своєї національної спільноти) та негативній (оволодіння цінностями іншої нації та негативне судження про свою спільноту, свій «національний образ-Я», що виявляється у почутті меншовартості).

Шляхом аналізу наукових праць Г. Ващенко, М. Грушевського, С. Русової, І. Огієнко, Я. Чепіги та інших педагогів вивчено досвід виховання національного самоствердження в історичній ретроспективі. Досліджено, що українська науково-педагогічна думка розвивалася у напрямі національно-громадянського виховання української молоді на засадах національних цінностей народу й національного виховного ідеалу.

З'ясовано, що у сучасній вітчизняній науці проблематика національного самоствердження особистості розглядається крізь призму таких провідних напрямів: теоретичних засад морального й громадянського виховання дітей та молоді (Т. Дем'янюк, Г. Пустовіт, К. Чорна та інші); становлення громадянського суспільства та виховання громадянина Української держави (П. Вербицька, П. Кендзьор, О. Сухомлинська та інші); ретроспективний аналіз проблеми виховання громадянина Української держави (І. Кучинська, Б. Ступарик та інші); національно-громадянського виховання підростаючого покоління, зокрема формування національної свідомості особистості (В. Борисов, В. Івашковський, Н. Косарева, Г. Назаренко, В. Поплужний та інші); розвиток процесів національної ідентифікації та її вплив на формування самодостатності особистості (Т. Потапчук, Г. Філіпчук, Г. Шевченко, О. Шевченко та інші); поліаспектність проблеми самоствердження особистості (О. Безкоровайна, О. Жизномірська, Н. Кузьменко,

Н. Ситнікова, І. Станевич та інші); концептуальні положення особистісно орієнтованого виховання (І. Бех). Відтак, українська педагогіка, спираючись на традиції та здобутки українського народу, обстоює національну систему виховання як важливий засіб передачі підростаючому поколінню національних цінностей, необхідних для національного самоствердження особистості та української нації.

Проаналізовано методологічні підходи до проблеми виховання національного самоствердження в учнівській молоді: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний та аксіологічний.

Визначено основні *принципи* виховання національного самоствердження в учнівській молоді: національної спрямованості, демократизації, гуманізації, природовідповідності, культуровідповідності, інтеркультурності, полікультурності, національної консолідації, свободовідповідності, особистісної орієнтації, акмецентрованості, колективної активності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтерсуб'єктності.

У розділі розкрито сутність *виховання національного самоствердження в учнівській молоді* як організовану суб'єкт-суб'єктну взаємодію, спрямовану на духовний розвиток особистості учня, його позитивних національних почуттів та національно-особистісних цінностей, що становлять внутрішню основу готовності до національного самоствердження.

Таке визначення дало підстави стверджувати, що аксіологічним підґрунтям розроблення теорії і практики виховання національного самоствердження в учнівській молоді є система національних та загальнолюдських цінностей.

Шляхом аналізу фундаментальних досліджень (Б. Ананьєв, В. Андрущенко, Л. Божович, Б. Братусь, І. Бех, Е. Дюркгейм, А. Маслоу, М. Рокич, С. Рубінштейн та інші), які відображають погляди зарубіжних та вітчизняних учених на проблему формування цінностей, з'ясовано, що національні цінності є результатом усвідомлення нацією своїх потреб відповідно до результатів ціннісного ставлення (М. Боришевський, О. Вишневецький, І. Лебідь, В. Шинкарук, К. Чорна та інші); змінною категорією; виникають та актуалізуються на певному етапі культурно-історичного розвитку суспільства, держави, нації; формуються в національній свідомості народу; творяться національною спільнотою, насичуються відповідними національними почуттями, переживаннями, які постають з умов суспільного життя, еволюціонуючи разом із нацією, та реалізуються через кожен окрему особистість.

У ряді праць Г. Андрєєвої, Д. Леонтьєва, Р. Павелківа, Л. Співак та інших учених національні цінності розглядаються як такі, що виконують регулятивну й цілеспрямовувальну функції, стимулюють діяльність особистості та її ставлення до інших: сприяють самоусвідомленню людини як представника національної спільноти; задовольняють потребу комунікації в українській національній спільноті як у поліетнічному суспільстві; зорієнтовують особу на самовдосконалення і національне самоствердження в різних сферах її життєдіяльності.

З'ясовано, що національні цінності детерміновані національними інтересами, які є відображенням широкого кола інтелектуальних, моральних та історичних пріоритетів, надбань держави, народу. До національних інтересів належать: *територіальний; політичний* (у т. ч. захист державного суверенітету); *економічний;*

соціокультурний; психологічний (подолання комплексу «меншовартості», «малоросійськості»); *етнічний, мовний*.

На основі теоретичного аналізу обґрунтовано, що основою для консолідації української нації є національне самоствердження особистості, що інтегрує домінуючі національні цінності (*національні гідність і гордість, відданість, національні солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність*), які творять українську позитивну національну ідентичність.

Визначено, що *національно-особистісні цінності учнівської молоді* – це інтегральне особистісне утворення, яке є результатом інтеріоризації цінностей української нації та визначає суспільно значуще ставлення до нації, держави, громади й об'єктивується у відповідних вчинках, поведінці, спілкуванні конкретної зростаючої особистості. Результатом виховання національного самоствердження в учнівській молоді є формування у старших підлітків і старшокласників національно-особистісних цінностей як запоруки національної єдності, безпеки та гармонійного функціонування і розвитку незалежної правової соціальної Української національної держави.

На підставі здійсненого теоретичного аналізу уточнено зміст поняття «національне самоствердження» в широкому та вузькому значеннях: у широкому значенні *національне самоствердження* – це втілення в життя національної ідеї через реалізацію національних інтересів та цінностей, за якого суб'єктом виступає народ, нація; у вузькому значенні *національне самоствердження* – це інтегративна властивість-цінність особистості, що виявляється у сформованості позитивної національної ідентичності й характеризується відповідальністю перед своєю нацією, готовністю відстоювати і захищати її національні інтереси та цінності.

У другому розділі – **«Теоретико-емпіричний аналіз виховання національного самоствердження в учнівській молоді»** – розкрито змістову структуру феномену національного самоствердження учнівської молоді; визначено критерії, показники та рівні вихованості національного самоствердження в учнівській молоді та наведено результати констатувального етапу педагогічного експерименту.

За результатами психолого-педагогічних досліджень (І. Булах, Л. Виготський, Е. Еріксон, Р. Павелків, Л. Снігур та інші) визначено залежність ефективності виховання національного самоствердження в учнівській молоді від індивідуально-психологічної характеристики особистості цього віку. Відзначено, що характерною особливістю старшого підлітка-учня 8 (9) класу є сприймання національної ідентичності як такої, що задана особистості від народження, тоді як у старшокласників усвідомлення власної належності до української нації уможливорюється завдяки глибинному національному самопізнанню та самоідентифікації.

Визначено основні *компоненти* національного самоствердження учнівської молоді: когнітивний (взаємодія національної саморефлексії та національної самоідентифікації, а також їх результати), емоційно-ціннісний (сформованість національно-особистісних цінностей, позитивно-ціннісного ставлення особистості до себе, Іншого, народу, держави, нації, відомих постатей, різних явищ і процесів суспільного життя української нації, національні почуття, переконання, що відображаються емоційно-ціннісним самостваренням у національній самооцінці),

рефлексивно-вольовий (довільна саморегуляція учня), поведінково-діяльнісний (сукупність практичних дій, учинків, поведінка особистості відповідно до норм і цінностей української нації).

На основі проведеного аналізу уточнено зміст поняття *«національне самоствердження особистості»* як інтегративної властивості-цінності, що виявляється у сформованості позитивної національної ідентичності особистості, за допомогою якої вона реалізує свою громадянську позицію, та визначається відданістю Батьківщині, відповідальністю перед своєю нацією, повагою до всіх етносів, які становлять український народ, прагненням до морального самовдосконалення та готовністю солідарно відстоювати і захищати національні інтереси Української держави. Національне самоствердження пов'язане з мобілізацією всього інтелектуально-духовного потенціалу особистості для досягнення успіху в інтересах українського народу та утвердження цінності української нації.

Згідно із теорією ідентифікації І. Беха, *національна ідентифікація* розглядається у дисертації як-от: *національне копіювання* національного способу мислення, національних почуттів, дій як моделі та процесу засвоєння національних цінностей, норм національної спільноти, національних ідеалів, національних якостей у взаємозв'язку із проявами позитивно-ціннісного ставлення до нації; *національне уподібнення* значущому іншому представнику нації, що відбувається із засвоєнням його національно-особистісних цінностей, поглядів та форм національної поведінки; *національне ототожнення*, що передбачає існування емоційного зв'язку між представниками нації, оволодіння відповідними національними рисами своєї спільноти, додання до неї особистісних властивостей, ототожнення їх із конкретними представниками нації, їх життєдіяльністю.

З'ясовано, що відрефлексовані судження учнівської молоді про свою національну сутність як носія національних цінностей та джерела їх реалізації за різних життєвих обставин формують у національній самосвідомості *національний «образ Я»*, що містить морально-психологічний, характерологічний та світоглядний стрижні особистості (Л. Співак). Відтак, національна ідентичність є складним соціально-психологічним феноменом, який полягає в усвідомленні особистістю своєї спільноти з нацією на основі єдності національної культури, а також соціальних, економічних, політичних аспектів буття нації, та усвідомленні власне нацією своєї єдності. Досліджено, що прагнення особистості належати до спільноти (Г. Солдатова) та солідарно взаємодіяти з іншими представниками нації для досягнення успіху в національних інтересах визначається як *національна афіліація*.

У розділі розкрито роль національної самооцінки особистості у національному самоствердженні учнівської молоді. Зокрема, в основу наукового пошуку покладено розуміння *національної самооцінки*, відповідно до якого вона передбачає судження людини про міру наявності в неї якостей, властивостей у співвіднесенні їх із певними еталонами, котрі є системою національних цінностей тієї спільноти, до якої людина – суб'єкт самооцінки – відносить себе, з якою себе ідентифікує. У результаті виокремлено такі характеристики національної самооцінки особистості: *неадекватно занижена національна самооцінка* (почуття «меншовартості», відчуття провини за «неповноцінність» нації, неприйняття національних цінностей рідного

народу), *адекватно низька національна самооцінка* (переконаність у цінності своєї нації та непевне усвідомлення незначного її внеску у світовий цивілізаційний розвиток), *адекватно висока національна самооцінка* (переконаність у значущості й цінності своєї нації, історичного та сучасного ціннісного внеску у світову культуру її відомих представників, прагнення утверджувати національні цінності), *неадекватно завищена національна самооцінка* (надзвичайна амбітність, зарозумілість, гординя, перебільшування винятковості своєї нації, її вартостей та внеску відомих і невідомих представників у світовий прогрес, постійна ідентифікація себе з ними).

Визначено різновиди мотивів у національному самоствердженні учнівської молоді: *особистісного самоствердження* загалом; *національної ідентифікації* зі значущим представником нації; *національного саморозвитку*; *національного досягнення*; *національної афіліації*; *прагнення відчувати національно-особистісну цінність у суспільно значущих справах*; *стремління брати участь у процесі, діяльності*; *відчуття влади*; *уникнення неприємностей і покарання*.

Відповідно до визначених компонентів обґрунтовано критерії та показники вихованості національного самоствердження учнівської молоді:

- *когнітивний критерій* (показники: розуміння сутності національного самоствердження особистості, знання про національні цінності (національні гідність і гордість, відданість, національні солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність) й усвідомлення необхідності їх виявлення в повсякденній життєдіяльності; знання історії, народних традицій, звичаїв, української мови, атрибутів української державності та національних інтересів, видатних історичних і сучасних постатей та їхнього внеску у вітчизняну і світову культуру, науку; усвідомлення змісту і значення національної ідентичності);

- *емоційно-ціннісний критерій* (показники: наявність позитивно-ціннісного ставлення до свого народу, держави, нації, Батьківщини, усіх етносів, що становлять українську націю, та поваги до Конституції України, законів, державної символіки, культури тощо; сформованість адекватної національної самооцінки на основі почуття належності до української нації; розвинута емпатія до Іншого як носія цінностей української нації та іншої національної спільноти);

- *рефлексивно-вольовий критерій* (показники: позитивна національна саморегуляція; прояв національної рефлексії та афіліації; усвідомлення себе громадянином Української держави та носієм цінностей української нації);

- *практично-діяльнісний критерій* (показники: виявлення національної гідності й гордості, відданості, національної солідарності й самодостатності, відповідальності, толерантності у повсякденній життєдіяльності; уміння відстоювати права і свободи, національні інтереси держави та протистояти антиукраїнській ідеології).

Систематизовані критерії та показники надали можливість визначити відповідні рівні вихованості національного самоствердження учнівської молоді: *активно-конструктивний (високий)*, *рефлексивно-позитивний (достатній)*, *ситуативно-мінливий (середній)*, *негативно-пасивний (низький)*.

Активно-конструктивний (високий) рівень вихованості національного самоствердження визначається ґрунтовними, стійкими знаннями вихованця про сутність національного самоствердження особистості та усвідомленням необхідності його виявлення у повсякденній життєдіяльності; про національну самобутність українського народу, його історико-культурний розвиток та розвиток інших народів, що живуть на території України; українську національну ідеологію, національні цінності, національні інтереси держави, нації, атрибути української державності, видатних історичних та сучасних постатей і їх внеску у вітчизняну і світову культуру, науку; про становлення демократичного правового громадянського українського суспільства; національно-особистісні цінності (національні гідність і гордість, відданість, національні солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність) та розуміння необхідності їх виявлення; усвідомленням себе гуманістом, громадянином незалежної Української держави. Учнівська молодь має сформовану адекватно високу національну самооцінку. Їй властиве позитивно-ціннісне ставлення до свого народу, держави, нації, Батьківщини та всіх етносів, що становлять українську націю; позитивна мотивація на самовдосконалення й національне самоствердження для досягнення успіху в повсякденній життєдіяльності, упевненість у національній самодостатності, здатності самовіддано, компетентно сприяти розбудові громадянського суспільства, правової демократичної держави. Учнівська молодь, яка виявляє цей рівень, дотримується традицій, звичаїв рідного народу; систематично проявляє національно-особистісні цінності та відзначається сумлінним виконанням громадянських обов'язків, шанобливим ставленням до законів України, готовністю відстоювати права і свободи та національні інтереси держави, активною участю в громадському житті, спрямованістю на збереження й захист національних цінностей, відповідальністю за дії та вчинки, толерантністю щодо Інших, здатністю встановлювати міжособистісну й міжнаціональну комунікацію, натхненно солідарно працювати на користь громади, народу, держави, нації та протистояти антиукраїнській ідеології; вільним усвідомленим володінням державною мовою та плеканням її подальшого розвитку.

Рефлексивно-позитивний (достатній) рівень національного самоствердження характеризується досить глибокими знаннями учнівської молоді щодо національної самобутності українського народу, його національних цінностей та інтересів. Учні усвідомлюють потребу національного самоствердження української спільноти, виявляють прагнення до постійного творчого самовдосконалення та національного самоствердження, визначають сенс власного життя, ставлячи суспільно значущі цілі. Проте іноді їх поведінка мотивується лише особистісними інтересами, бажанням отримати схвалення, уникнути неприємностей, а не соціально-ціннісними цілями колективу, громади. Вихованцям властива адекватно висока національна самооцінка, достатньо висока активність у соціально-ціннісній діяльності та відстоюванні власної позиції, розвинена здатність до національної саморегуляції власної поведінки й діяльності. Учні володіють державною мовою та спроможні самовіддано відстоювати національні інтереси Української держави, нації. Рефлексивно-позитивний рівень відображає прояв національного самоствердження особистості у взаємовідносинах, колективній взаємодії, національну солідарність і

відповідальність, толерантне ставлення до Інших, чуйність, розуміння, повагу до національної й людської гідності особистості та доброзичливість.

Ситуативно-мінливий (середній) рівень вихованості є рівнем епізодичних знань про національне самоствердження особистості, Української держави, нації; матеріальну та духовну культуру народу України; сутність демократії, громадянського суспільства, прав та обов'язків громадян. Учні задовільно володіють державною мовою, не виявляють особливого прагнення до опанування мови та прилучення до національних духовних цінностей українського народу. Їм властива адекватно низька національна самооцінка та епізодичність національної ідентичності як громадянина Української держави. У своїй діяльності керуються переважно не суспільно значущими цілями, а власними, іноді егоїстичними, ситуативними інтересами чи вимогами колективу. Ситуативно-мінливий рівень відображає вихованість національного самоствердження у спонтанності вияву національно-особистісних цінностей. Вихованці не повсякчас усвідомлюють цінність іншої людини; не завжди поважають закони України, національну й людську гідність іншої особистості; виявляють чуйність, турботу, милосердя, співпереживання у взаємовідносинах здебільшого з рідними, друзями, близькими людьми.

Учні не активні в житті колективу, громади, не усвідомлюють адекватно особистісного сенсу життя та, відповідно, не мають визначеної перспективи самовдосконалення й самоствердження. Відстоювання ними прав і свобод, національних інтересів держави має епізодичний характер. Вихованці володіють низьким рівнем національної саморегуляції у взаємовідносинах з іншими та щодо виявів власних емоцій, почуттів, виконання дій та здійснення вчинків; вирізняються пасивністю у протистоянні негативним впливам інших людей. Учням цього рівня властиві труднощі в розумінні інших, комунікації з ними, налагодженні співпраці й товариськості, виконанні обов'язків, дорученої справи, що потребує постійної уваги й контролю з боку органів самоврядування.

За *негативно-пасивного (низького) рівня* вихованості національного самоствердження в учнівській молоді проявляється недостатність знань про національне самоствердження особистості, національно-особистісні цінності та неповне усвідомлення потреби їх виявлення у повсякденному житті; національні цінності, національні інтереси та необхідність їх збереження й захисту; історію, народні традиції, звичаї, українську мову, атрибути української державності, видатних історичних і сучасних постатей та їхній внесок у вітчизняну і світову культуру, науку; сутність незалежності держави, її демократичних, правових, суспільно-політичних засад.

Вихованці не усвідомлюють власної національної ідентичності, цінності іншої людини, задовільно володіють державною мовою. Їм властива низька емоційна саморегуляція, вони не здатні до повноцінного самоконтролю, у них відсутні позитивна мотивація й національна рефлексія, прагнення до самовдосконалення та досягнення успіху в інтересах українського народу. Виявляють байдужість до суспільно-політичних, соціально-економічних процесів у державі й до проблем оточення та неповагу до людської і національної гідності іншої людини. В учнів сформована неадекватно занижена національна самооцінка, не визначена система

цінностей; відсутні почуття толерантності, співпричетності, національної солідарності й відповідальності за доручену справу (яка виконується зазвичай під чітким контролем). Вихованці цього рівня не виявляють уміння самостійно відстоювати права і свободи, національні інтереси держави й протистояти антиукраїнській ідеології; уникають діяльності у громадському житті колективу, громади, неспроможні до співпраці, взаєморозуміння з метою збереження та захисту національних цінностей; не бажають національно самореалізовуватися та самостверджуватися; не володіють здатністю брати відповідальність, установлювати національну солідарну взаємодію та сумлінно працювати на користь громади, народу, держави, нації.

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи охопив 1573 школярів 8–11-х класів із загальноосвітніх навчальних закладів Львівської, Рівненської, Хмельницької, Київської та Черкаської областей. До участі в експерименті на різних етапах було залучено: 859 старших підлітків (8–9 класи) і 714 старшокласників (10–11 класи). До складу експериментальної групи (ЕГ) входило 788 учнів, контрольної групи (КГ) – 785 учнів.

Для визначення рівнів вихованості національного самоствердження учнівської молоді було використано такі діагностичні методики: тест А. Маркова, «Яка Я особистість», «Незакінчені речення...», «Мої почуття та емоції» (за Б. Додоновим), шкала самооцінки Ч. Спілбергера, «Самооцінки поведінки в конфліктній ситуації» (методика А. Аджиєва), визначення солідарності в колективі, авторський опитувальник та методика самооцінювання «Ознаки належності до нації», «Визначення змісту понять», авторська анкета «Національні почуття», «Сучасні реалії» тощо.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що активно-конструктивний (високий) рівень вихованості національного самоствердження властивий 14,1 % респондентів ЕГ та 13,7 % респондентів КГ; рефлексивно-позитивний (достатній) рівень зафіксовано у 43,1 % учнів ЕГ та 44,2 % учнівської молоді КГ; ситуативно-мінливий (середній) рівень вихованості національного самоствердження притаманний 31,0 % школярів ЕГ та 30,2 % – КГ; негативно-пасивний (низький) рівень – 11,8 % учнів ЕГ та 11,9 % – КГ.

З метою виявлення готовності педагогів та батьків до виховання національного самоствердження в учнівської молоді було використано опитування за авторськими анкетами, бесіди, аналіз планів виховної роботи класних керівників, працівників гуртків, клубних об'єднань, вивчення педагогічного досвіду роботи ЗНЗ. З'ясовано, що більшість педагогів не володіють достатніми знаннями, методикою з виховання національного самоствердження в старших підлітків і старшокласників, робота в цьому напрямі має інертний характер, недостатньо використовується виховний потенціал позаурочної діяльності ЗНЗ.

Виявлений стан вихованості національного самоствердження учнівської молоді підтвердив необхідність розроблення структурно-функціональної моделі та оновлення змісту, форм і методів виховання національного самоствердження в учнів ЗНЗ.

У третьому розділі – «Моделювання процесу виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності загальноосвітнього навчального закладу» – розглянуто виховний потенціал

позаурочної діяльності ЗНЗ; обґрунтовано структурно-функціональну модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ; визначено педагогічні умови підвищення ефективності виховання національного самоствердження в учнів.

Позаурочну діяльність із виховання національного самоствердження в учнівській молоді визначено як частину цілісного навчально-виховного процесу ЗНЗ, що організовується й проводиться у вільний від уроків час педагогічним колективом, органами учнівського самоврядування на засадах співробітництва й кооперації, яка спрямована на розвиток інтелектуально-духовного потенціалу учнів, задоволення їхніх інтересів і запитів з метою формування самодостатнього громадянина Української національної держави, здатного до національного самоствердження.

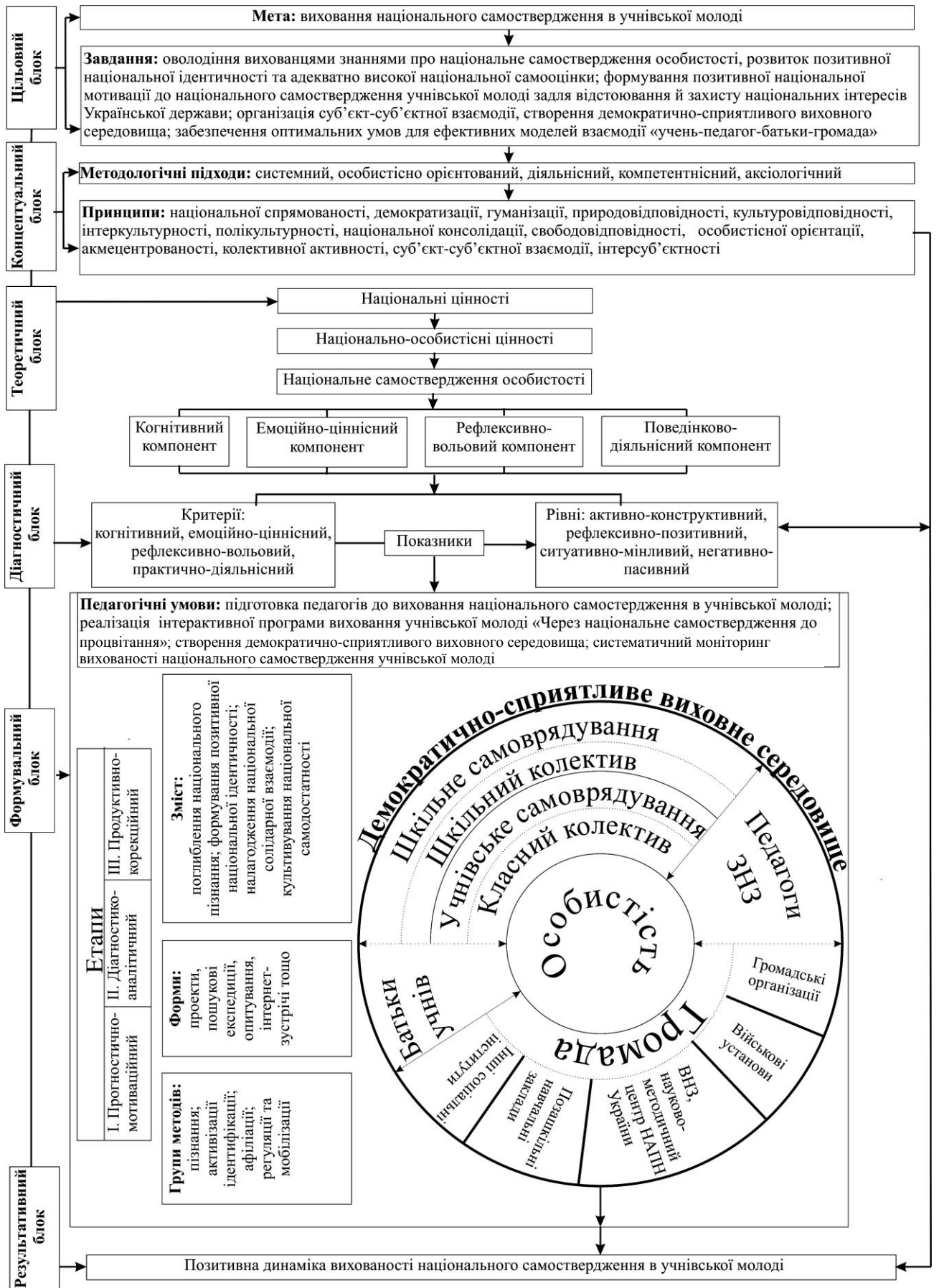
На основі положень теорії та методики моделювання (С. Гончаренко, В. Михеєв) виокремлено пріоритетні вимоги до побудови моделі (інгерентність, простота, функціональність, адекватність) та обґрунтовано доцільність цільового, концептуального, теоретичного, діагностичного, формувального, результативного блоків структурно-функціональної моделі виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ (рис.).

У *цільовому блоці* представлено головну мету й завдання виховання національного самоствердження в учнівській молоді, що визначають зміст виховання, особливості організації позаурочної діяльності ЗНЗ.

Концептуальний блок відображає основні положення, які стали теоретико-методологічною основою виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ; містить вихідні методологічні підходи до процесу виховання національного самоствердження; принципи виховання національного самоствердження в учнів; розкриває сутність виховання національного самоствердження в учнівській молоді.

Теоретичний блок моделі представляє інтегрований взаємозв'язок і взаємозалежність національних цінностей, національно-особистісних цінностей та національного самоствердження як властивості-цінності; об'єднує структурні компоненти національного самоствердження особистості: *когнітивний* – охоплює знання, необхідні для виховання національного самоствердження, усвідомлення особистістю себе як носія цінностей української нації та прагнення національного самоствердження; *емоційно-ціннісний* – характеризує національно-особистісні цінності, національні почуття, переживання людини у своєму ставленні до себе як носія цінностей нації, до Іншого, громади, свого народу, держави, нації, до різних сторін і явищ у національній спільноті, з якою вихованець себе ідентифікує, та репрезентує національну самооцінку; *рефлексивно-вольовий* – інтегрує провідні наміри, які формують стратегічний вибір поведінки (національну цілеспрямованість) у повсякденній життєдіяльності, національну рефлексію та ідентифікацію, національну афіліацію та саморегуляцію; *поведінково-діяльнісний* – відображає сукупність здатностей особистості до практичної діяльності в різних сферах життєдіяльності відповідно до національних інтересів громади, держави, нації.

Рис. Структурно-функціональна модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ

Діагностичний блок структурно-функціональної моделі виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності розкриває діагностику в єдності критеріїв, показників, що визначаються відповідно до структурних компонентів досліджуваного феномену, та рівнів вихованості національного самоствердження учнівської молоді (активно-конструктивний (високий), рефлексивно-позитивний (достатній), ситуативно-мінливий (середній), негативно-пасивний (низький), а також діагностичного інструментарію.

Формувальний блок репрезентує зміст (поглиблення національного пізнання; формування позитивної національної ідентичності; налагодження національної солідарної взаємодії; культивування національної самодостатності), групи методів, форми та етапи (прогностично-мотиваційний, діагностико-аналітичний, продуктивно-корекційний) виховання національного самоствердження в учнівської молоді.

У межах цього блоку представлено також визначені та обґрунтовані педагогічні умови підвищення ефективності виховання національного самоствердження в учнівської молоді (підготовка педагогів до виховання національного самоствердження в особистості; реалізація інтерактивної програми виховання учнівської молоді «Через національне самоствердження до процвітання»; створення демократично-сприятливого виховного середовища в загальноосвітньому навчальному закладі як основи з виховання національного самоствердження в учнівської молоді; систематичний моніторинг рівнів вихованості національного самоствердження учнів) та взаємодію суб'єктів демократично-сприятливого виховного середовища ЗНЗ (учні, педагоги, батьки, працівники державних установ, позашкільних навчальних закладів, представники об'єднань громадян, військових установ та інших соціальних інституцій).

Результативний блок розкриває кінцевий результат реалізації моделі – досягнення позитивної динаміки вихованості національного самоствердження в учнівської молоді, відображає ефективність інноваційної діяльності педагогічного колективу школи щодо досягнення виховних цілей і завдань та передбачає цілеспрямоване коректне керування процесом з урахуванням мети, завдань, потреб ЗНЗ та викликів часу.

У четвертому розділі – **«Організаційно-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівської молоді»** – висвітлено формувальний етап дослідно-експериментальної роботи, представлено розроблене змістово-методичне забезпечення та методику виховання національного самоствердження в учнівської молоді.

Процес виховання національного самоствердження учнів передбачав такі напрями роботи: *організацію підготовки вчителів* до виховання національного самоствердження в учнівської молоді; *організацію позаурочної діяльності*; *організацію роботи з батьками* для підвищення рівня їх компетентності, налагодження національної солідарної взаємодії, забезпечення єдності вимог.

З метою формування готовності педагогів до виховання національного самоствердження в учнівської молоді розроблено програму «Виховуємо національне самоствердження в особистості»; у межах програми для класних керівників організовано «Школу виховання національного самоствердження в особистості»,

яка об'єднала різні форми методичної роботи: індивідуальні (наставництво, консультації, самоосвіта тощо); групові (методичні об'єднання, школи вищої майстерності, творчі групи, методичні тижні, практикуми і т. ін.); масові (педагогічні читання, науково-практичні конференції тощо).

Організація позаурочної діяльності здійснювалася на основі поглиблення знань старших підлітків та старшокласників про національне самоствердження особистості, механізми та способи його прояву у повсякденній життєдіяльності, розвиток національної солідарної взаємодії, формування вмінь національного самоствердження. Зокрема, було зацентровано на *національній солідарній взаємодії* суб'єктів процесу виховання національного самоствердження (єдності їхніх поглядів, переконань, національних почуттів та прагнень, національних цінностей, національних інтересів і відповідальність за спільну діяльність, спрямовану на досягнення мети).

Для оптимальної організації позаурочної діяльності учнівської молоді розроблено *методику* виховання національного самоствердження (сукупність змісту, форм і методів виховної роботи, що зорієнтовані на формування умінь національного самоствердження особистості) та відповідне змістово-методичне забезпечення (програми і плани виховання; навчально-методичні матеріали і посібники; матеріали моніторингу вихованості національного самоствердження учнівської молоді). З'ясовано, що невід'ємною частиною педагогічної діяльності є пролепсис, який відіграє роль провідного механізму визначення цілей та мотивації діяльності особистості, містить інформацію про учня та учнівський колектив: вікові особливості школяра, його потреби й нахили; індивідуальні здібності та інтереси; рівень підготовки вихованця до різних видів діяльності, соціальний досвід; рівень розвитку колективу; характер взаємодії між педагогами та учнями; фактори, що впливають на суб'єкт-суб'єктну взаємодію; перспективи можливостей особистості і колективу.

Методику виховання національного самоствердження в учнівській молоді було втілено у наскрізній інтерактивній програмі «Через національне самоствердження до процвітання», яка містить такі змістові модулі: «Я – особистість» – особистісний аспект, «Я – Ти, Інший» – міжособистісний аспект, «Я – Ми, родина, громада, народ, нація» – національно-ціннісний аспект, «Я – громадянин Української держави» – політико-правовий аспект, «Я – Всесвіт» – духовно-ціннісний аспект.

Відповідно до структури національного самоствердження особистості зміст програми реалізувався за допомогою *груп методів виховання* національного самоствердження: методи пізнання (передбачають оволодіння знаннями про себе і свої можливості як носія цінностей нації та про українську націю і державність); методи активізації ідентифікації (зорієнтовані на позитивну національну ідентифікацію особистості з українською нацією); методи афіліації (мають на меті формування досвіду міжособистісної та національної солідарної взаємодії); методи регуляції та мобілізації (забезпечують активізацію, мобілізацію інтелектуально-духовних сил у національно цілеспрямованій діяльності для досягнення успіху та уміння самовдосконалюватися і здійснювати національну саморегуляцію).

Виявлено, що найбільш результативними методами виховання національного самоствердження в учнівської молоді є: бесіда, дискусія, гра, відкрита студія, мозковий штурм, кейс, полілог з використанням рефлексивно-експліцитного методу та інші.

З'ясовано, що найбільш дієво національне самоствердження формується у різновиді організаційних *форм роботи*: тренінги, проекти, пошукові експедиції, інтернет-зустрічі, бесіди, перегляд фільмів, флеш-моби тощо. Ефективним виявилось впровадження програми дій клубу «Самодостатня особистість – громадянин Української держави», яка сприяла національній рефлексії та ідентифікації, національній саморегуляції та афіліації.

Організація роботи з батьками щодо виховання національного самоствердження в учнівської молоді передбачала озброєння їх виховними методами і сприяла поглибленню розуміння духовного світу особистості дитини, її особливостей і потреб. З цією метою батьки залучалися до різних форм роботи: масові (батьківські збори, свята, проекти тощо), групові (тренінги, навчальні семінари «Сімейні діалоги», колективні розповідки, виставки, обмін досвідом щодо проведення вихідних чи святкових днів у родині і т. п.); індивідуальні (індивідуальні консультації зі шкільним психологом, педагогом; зустрічі і т. ін.).

Доведено, що створення демократично-сприятливого виховного середовища є основою виховання національного самоствердження в учнівської молоді. *Демократичне виховне середовище*, сприятливе до виховання національного самоствердження в учнівської молоді (демократично-сприятливе виховне середовище) визначено як педагогічно цілеспрямована організована сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що оточує учнів та зорієнтована на солідарну взаємодію вихователів і вихованців зі створення умов життєдіяльності, духовно-морального самовдосконалення особистості та її самореалізації й формування національно-особистісних цінностей. До таких факторів належать: об'єктивні (соціально-історичні особливості, культурні традиції українського народу та система освіти) й суб'єктивні (індивідуальні особливості вихованців, рівень готовності педагогів до виховання національного самоствердження в учнів, національно-особистісні цінності учасників виховного процесу, психологічний клімат у колективі, стиль педагогічного менеджменту, відповідне предметно-просторове та змістово-методичне забезпечення освітнього процесу, матеріально-технічні умови ЗНЗ).

Створення демократично-сприятливого виховного середовища ґрунтувалося на визначених І. Бехом організаційно-змістових орієнтирах з такими основними компонентами: демократизація, гуманізація та індивідуалізація соціобуття вихованців, культивування їхніх творчих можливостей, формування особистісно конструктивних відносин, оптимізація виховних можливостей процесу навчання, взаємодія школи – докільця – сім'ї, міжкультурна взаємодія вихованців, їх продуктивна життєдіяльність, особистість педагога.

З'ясовано, що у створенні демократично-сприятливого виховного середовища навчального закладу провідна роль належить організації спільних справ шкільної громади: вибори органів учнівського та шкільного самоврядування; звіт органів шкільного самоврядування; робота шкільних ЗМІ, соціологічної

служби; волонтерська діяльність; суспільно значущі проекти; співпраця з громадськими організаціями; наукова діяльність МАН; конкурси, змагання; пошукові експедиції тощо. Доведено, що дієвість демократично-сприятливого виховного середовища виявляється у налагодженій співпраці суб'єктів виховного процесу (учнів, громадськості, батьків, педагогічного колективу, представники військових установ, громадських організацій, вищих та позашкільних навчальних закладів, інших соціальних інституцій).

У п'ятому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності структурно-функціональної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності» – представлено аналіз результатів формульовального етапу експерименту в динаміці вихованості національного самоствердження в учнівській молоді; надано методичні рекомендації з удосконалення процесу виховання національного самоствердження в учнів.

Ефективність реалізації структурно-функціональної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ перевірялася за допомогою критерію Пірсона (критерій χ^2). Порівняльний аналіз емпіричних даних контрольної та експериментальної груп здійснювався окремо, за віковою категорією. Результати обчислень емпіричного значення χ^2 та встановлення збігів і розбіжностей характеристик експериментальної і контрольної груп на початку та після завершення експерименту представлені у таблиці.

Таблиця

Характеристика рівнів вихованості національного самоствердження в учнівській молоді до та після завершення формульовального етапу експерименту

Класи, КГ/ЕГ		Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень	χ^2
8 клас (до експерименту)	КГ	24 (11,5 %)	91 (43,8 %)	67 (32,2 %)	26 (12,5 %)	1,83
	ЕГ	27 (12,9 %)	97 (46,4 %)	55 (26,3 %)	30 (14,4 %)	
8 клас (після експерименту)	КГ	25 (15,0 %)	80 (47,9 %)	45 (26,9 %)	17 (10,2 %)	16,08
	ЕГ	43 (25,6 %)	93 (55,4 %)	26 (15,5 %)	6 (3,6 %)	
9 клас (до експерименту)	КГ	32 (14,5 %)	96 (43,4 %)	64 (29,0 %)	29 (13,1 %)	1,08
	ЕГ	29 (13,1 %)	91 (41,2 %)	74 (33,5 %)	27 (12,2 %)	
9 клас (після експерименту)	КГ	18 (11,8 %)	67 (43,8 %)	49 (32,0 %)	19 (12,4 %)	16,53
	ЕГ	36 (23,1 %)	82 (52,6 %)	30 (19,2 %)	8 (5,1 %)	
10 клас (до експерименту)	КГ	29 (15,8 %)	73 (39,9 %)	59 (32,2 %)	22 (12,0 %)	0,66
	ЕГ	27 (14,7 %)	76 (41,3 %)	63 (34,2 %)	18 (9,8 %)	
10 клас (після експерименту)	КГ	26 (15,5 %)	78 (46,4 %)	41 (24,4 %)	23 (13,7 %)	18,42
	ЕГ	47 (28,1 %)	87 (52,1 %)	26 (15,6 %)	7 (4,2 %)	
11 клас (до експерименту)	КГ	25 (14,5 %)	86 (49,7 %)	46 (26,6 %)	16 (9,2 %)	1,53
	ЕГ	28 (16,1 %)	75 (43,1 %)	53 (30,5 %)	18 (10,3 %)	
11 клас (після експерименту)	КГ	25 (17,6 %)	63 (44,4 %)	37 (26,1 %)	17 (12,0 %)	18,50
	ЕГ	47 (31,1 %)	76 (50,3 %)	24 (15,9 %)	4 (2,6 %)	

На підставі аналізу результатів після завершення експериментального дослідження визначено такі показники рівнів вихованості національного самоствердження в учнів експериментальної та контрольної груп: *активно-конструктивний (високий) рівень* вихованості національного самоствердження – 27,0 % школярів ЕГ (у 24,4 % учнів 8–9-х класів та у 29,6 % школярів 10–11-х класів) та у 14,9 % учнівської молоді КГ (у 13,4 % старших підлітків та у 16,5 % старшокласників), що є свідченням динаміки зростання цього рівня в ЕГ (+ 12,9 %); *рефлексивно-позитивний (достатній) рівень* – 52,6 % учнівської молоді ЕГ (у 54,0 % старших підлітків та у 51,2 % старшокласників) та в 45,6 % респондентів КГ (у 45,8 % старших підлітків та 45,4 % старшокласників), що також засвідчує позитивну динаміку цього рівня в ЕГ (+ 9,5 %); *ситуативно-мінливий (середній) рівень* вихованості національного самоствердження – 16,6 % учнів ЕГ (у 17,4 % старших підлітків та у 15,8 % старшокласників) та 27,4 % школярів КГ (у 29,5 % старших підлітків та 25,3 % старшокласників) (динаміка в ЕГ: - 14,4 %); *негативно-пасивний (низький) рівень* вихованості національного самоствердження – 3,9 % учнівської молоді ЕГ (у 4,4 % старших підлітків та у 3,4 % старшокласників) та 12,1 % респондентів КГ (у 11,3 % старших підлітків та у 12,9 % старшокласників) (динаміка в ЕГ: - 7,9 %). Досліджено, що суттєвих відмінностей між учнівською молоддю ЕГ за місцем проживання (місто, сільська місцевість) не існувало.

Характеристики експериментальної і контрольної груп до початку педагогічного експерименту збігаються із рівнем значущості 0,05, тоді як після експерименту достовірність відмінностей між характеристиками контрольної та експериментальної груп відповідає 95 %, а інколи і 99 %.

Перевірка вірогідності отриманих експериментальних даних за допомогою критерію Пірсона (критерій χ^2) підтвердила ефективність розробленої та впровадженої у позаурочну діяльність експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів структурно-функціональної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівської молоді.

Враховуючи результати педагогічного експерименту, сформульовано методичні рекомендації, орієнтація на які дасть змогу підвищити ефективність виховання національного самоствердження в учнів на державному рівні та на рівнях громади, навчальних закладів, громадських об'єднань та інших соціальних інституцій.

ВИСНОВКИ

Під час дослідно-експериментальної роботи здійснено теоретичне узагальнення та обґрунтовано новий підхід до вирішення проблеми виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань та правомірність положень загальної та часткової гіпотез, що уможливило визначення таких *висновків*:

1. На основі міждисциплінарного теоретичного аналізу наукових джерел щодо феномену «національне самоствердження» обґрунтовано теоретико-методологічні засади виховання національного самоствердження в особистості.

З'ясовано, що методологія виховання національного самоствердження в особистості ґрунтується на філософських концепціях антропоцентризму й

передбачає первинність прав людини, її самоствердження та одночасне узгодження інтересів суспільства і держави.

На підставі вивчення зарубіжної та вітчизняної наукової думки простежено розвиток ідеї національного самоствердження особистості; з'ясовано, що основна увага учених була зосереджена на окремих аспектах досліджуваного феномену, зокрема проблемах самоствердження особистості, виховання громадянина держави, тоді як національна складова цих процесів набувала актуальності у часи націєтворення і державостановлення народів, що визначається сучасною наукою як національне самоствердження.

Установлено, що науковий інтерес учених до вивчення національного питання виник у другій половині XIX століття в західній науковій думці й триває до теперішнього часу. У вітчизняній науці феномен національного наявний у працях відомих українських історичних постатей усіх часів, які вважали, що український народ заслуговує на свою державу, мову, національну культуру. Проте період початку XX століття і до середини 80-х років XX століття означений браком наукових досліджень національних питань, що пов'язано з ідейно-політичною ситуацією в колишньому Радянському Союзі, а саме заборонаю «національного». З кінця 80–90-х років XX століття (період розпаду СРСР та появи незалежних держав) феномен національного стає об'єктом досліджень учених різних галузей знання. Нині, у час відстоювання незалежності українського народу, «національне» набуває особливої актуальності, постає стратегічним напрямом державотворення та потребує виховання української нації на засадах консолідації, солідарності та україноцентризму.

У дисертації схарактеризовано українську націю як поліетнічну спільноту, що складається із представників титульної української нації та всіх етнічних спільнот, які проживають в Україні і вважають її своєю Батьківщиною, ідентифікують себе як громадяни Української держави і мають утверджене українське світосприймання та світорозуміння.

Уточнено, що національне самоствердження доцільно розглядати в широкому та вузькому значеннях: у першому – національне самоствердження – це втілення в життя національної ідеї через реалізацію національних інтересів та цінностей, коли суб'єктом виступає народ, нація; у другому – національне самоствердження – інтегративна властивість-цінність, яка виявляється у сформованості позитивної національної ідентичності особистості, за допомогою якої вона реалізує свою громадянську позицію та визначається відданістю Батьківщині, відповідальністю перед своєю нацією, повагою до всіх етносів, які становлять український народ, і прагненням до морального самовдосконалення та готовністю солідарно відстоювати і захищати національні інтереси Української держави.

2. Виховання національного самоствердження визначено як організований процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спрямований на духовний розвиток особистості учня, його позитивних національних почуттів та національно-особистісних цінностей, що становлять внутрішню основу готовності до національного самоствердження.

Розглянуто аксіологічні засади виховання національного самоствердження в особистості в умовах відстоювання державної незалежності, становлення

української нації й розбудови громадянського суспільства та схарактеризовано національні цінності (національна гідність і гордість, відданість, національні солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність), інтеріоризація яких сприяє вихованню національного самоствердження в учнівської молоді. Досліджено, що національно-особистісні цінності учнівської молоді трактуються як інтегральне особистісне утворення, котре є результатом інтеріоризації цінностей української нації та визначає суспільно значуще ставлення до держави, нації, громади й об'єктивується у відповідних вчинках, поведінці, спілкуванні конкретної зростаючої особистості.

Доведено, що основою для становлення і консолідації української нації виступає національне самоствердження, що інтегрує домінуючі національні цінності, котрі творять українську позитивну національну ідентичність як усвідомлення особистістю належності до української нації, що передбачає єдність минулого, сучасного й майбутнього у складному комплексі національних факторів. Встановлено, що національні цінності, представлені у культурі народу та у складних процесах націєстановлення й державоствердження, виконують регулятивну, цілеспрямовувальну й консолідувальну функції.

Схарактеризовано виховання національного самоствердження в учнівської молоді як цілісну систему організації позаурочної діяльності ЗНЗ, що уможлиблюється завдяки створенню демократично-сприятливого виховного середовища на основі визначених провідних підходів (системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного) та основних принципів діяльності (національної спрямованості, демократизації, гуманізації, природовідповідності, культуровідповідності, інтеркультурності, полікультурності, національної консолідації, свободовідповідності, особистісної орієнтації, акмецентрованості, колективної активності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтерсуб'єктності).

Означено, що результатом виховання національного самоствердження в учнівської молоді мають стати сформовані національно-особистісні цінності як підґрунтя виховання української нації, забезпечення національної єдності, безпеки та визначення стратегії подальшого поступу незалежної правової соціальної Української національної держави.

3. Виокремлено чотирикомпонентну структуру національного самоствердження учнівської молоді, котра містить когнітивний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-вольовий та поведінково-діяльнісний компоненти.

Відповідно до змістової структури розроблено критерії та показники вихованості національного самоствердження учнівської молоді: *когнітивний критерій* (показники: розуміння сутності національного самоствердження особистості, знання про національні цінності (національні гідність і гордість, відданість, національні солідарність і самодостатність, відповідальність, толерантність) й усвідомлення необхідності їх виявлення у повсякденній життєдіяльності; знання історії, народних традицій, звичаїв, української мови, атрибутів української державності та національних інтересів, видатних історичних і сучасних постатей та їхнього внеску у вітчизняну і світову культуру, науку; усвідомлення змісту і значення національної ідентичності); *емоційно-ціннісний*

критерій (показники: наявність позитивно-ціннісного ставлення до свого народу, держави, нації, Батьківщини, усіх етносів, що становлять українську націю, та поваги до Конституції України, законів, державної символіки, культури тощо; сформованість адекватної національної самооцінки на основі почуття належності до української нації; розвинута емпатія до Іншого як носія цінностей української нації та іншої національної спільноти); *рефлексивно-вольовий критерій* (показники: позитивна національна саморегуляція; прояв національної рефлексії та афіліації; усвідомлення себе громадянином Української держави та носієм цінностей української нації); *практично-діяльнісний критерій* (показники: виявлення національної гідності й гордості, відданості, національної солідарності й самодостатності, відповідальності, толерантності у повсякденній життєдіяльності; уміння відстоювати права і свободи, національні інтереси держави та протистояти антиукраїнській ідеології).

Виявлено та схарактеризовано рівні вихованості національного самоствердження в учнівській молоді, а саме: активно-конструктивний (високий), рефлексивно-позитивний (достатній), ситуативно-мінливий (середній), негативно-пасивний (низький).

4. Схарактеризовано потенціал позаурочної діяльності ЗНЗ, який виявляється у різновиді форм, методів і напрямів виховання, ґрунтується на загальнопедагогічних виховних принципах у єдності зі специфічними принципами та передбачає виховну взаємодію суб'єктів: школи, сім'ї, позашкільних навчальних закладів, громадських об'єднань, органів державної влади, військових установ та інших соціальних інститутів.

Обґрунтовано структурно-функціональну модель виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ, котра містить: цільовий (мета й завдання виховання національного самоствердження); концептуальний (філософські концепції; вихідні методологічні підходи та принципи виховання національного самоствердження в особистості); теоретичний (визначення феномену національного самоствердження; структурні компоненти національного самоствердження учнівської молоді); діагностичний (критерії, показники й рівні вихованості національного самоствердження в учнівській молоді; діагностичний інструментарій); формувальний (зміст, форми, методи, засоби; педагогічні умови; етапи реалізації методики виховання національного самоствердження в учнівській молоді); результативний блоки.

Визначено педагогічні умови підвищення ефективності виховання національного самоствердження в учнівській молоді, які уможливають реалізацію концепції дослідження: підготовка педагогів до виховання національного самоствердження в учнів; реалізація положень інтерактивної програми виховання учнівської молоді «Через національне самоствердження до процвітання»; створення демократично-сприятливого виховного середовища для забезпечення функціонування дієвого учнівського самоврядування; проведення систематичного моніторингу рівнів вихованості національного самоствердження в учнів, що допомагає визначити оптимальне поєднання форм, методів, прийомів і засобів виховання.

5. Розроблено та впроваджено методику як сукупність змісту, методів і форм, ефективна реалізація яких сприяє вихованню національного самоствердження в учнівської молоді.

Обґрунтовано змістово-методичне забезпечення, що уможливорює застосування цілісного системного підходу до організації процесу виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ: програми і плани виховання; навчально-методичні матеріали і посібники; матеріали моніторингу вихованості національного самоствердження учнів. Розроблена методика виховання національного самоствердження в учнів представлена у навчально-методичному посібнику «Виховання національного самоствердження в учнівської молоді: теорія і методика». Висвітлено специфіку реалізації методики виховання національного самоствердження в учнівської молоді. Зокрема, запропоновано використання груп методів виховання національного самоствердження: методи пізнання; методи активізації ідентифікації; методи афіліації; методи регуляції та мобілізації.

Визначено найбільш ефективні методи виховання національного самоствердження в учнів у позаурочній діяльності ЗНЗ: бесіди, дискусії, ігри, відкриті студії, мозкові штурми, кейси, полілоги з використанням рефлексивно-експліцитного методу тощо.

У дисертації демократично-сприятливе виховне середовище визначено як педагогічно цілеспрямована організована сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що оточує учнів та зорієнтована на солідарну взаємодію вихователів і вихованців зі створення умов життєдіяльності, духовно-морального самовдосконалення особистості та її самореалізації й формування національно-особистісних цінностей.

З'ясовано, що реалізація розробленої інтерактивної програми виховання учнівської молоді «Через національне самоствердження до процвітання» та програми діяльності клубу «Самодостатня особистість – громадянин Української держави» (СОГУД) сприяють вихованню національного самоствердження в учнів.

Вагомими структурними елементами системи виховання національного самоствердження в учнівської молоді є організація науково-методичної підготовки педагогів, а саме підвищення їх компетентності та формування емоційно-позитивного ставлення до виховання національного самоствердження в учнів на основі розробленої програми семінару «Виховуємо національне самоствердження в особистості»; робота з батьками з метою налагодження співпраці задля підвищення їх психолого-педагогічної компетентності з виховання національного самоствердження в особистості; а також налагодження співпраці з іншими інституціями.

6. Дослідно-експериментальним шляхом перевірено ефективність структурно-функціональної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівської молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ. Згідно з результатами діагностування рівнів вихованості національного самоствердження учнів контрольної та експериментальної груп, доведено ефективність структурно-функціональної моделі: в експериментальній групі активно-конструктивний (високий) рівень вихованості національного самоствердження діагностовано у

27,0 % школярів (на констатувальному етапі – 14,1 %), рефлексивно-позитивний (достатній) – у 52,6 % респондентів (на констатувальному етапі – 43,1 %), ситуативно-мінливий (середній) – у 16,6 % учнів (на констатувальному етапі – 31,0 %), негативно-пасивний (низький) рівень – у 3,9 % школярів (на констатувальному етапі – 11,8 %). Отже, чисельність учнівської молоді з високим рівнем вихованості національного самоствердження збільшилася на 12,9 % та достатнім – на 9,5 %. Відповідно, число учнів із середнім та низьким рівнями зменшилося на 14,4 % та 7,9 %. Досліджено, що суттєвих відмінностей між учнівською молоддю ЕГ, котра проживає у місті та сільській місцевості, не існувало. Виявлено незначні відмінності із перевагою високого рівня вихованості національного самоствердження в учнівській молоді із сіл, що обумовлено збереженням національної культури, дотриманням національних традицій, звичаїв у сільській місцевості.

Отже, аналіз результатів формувального етапу дослідження довів педагогічну доцільність і дієвість обґрунтованої та експериментально перевіреної моделі та методики виховання національного самоствердження в учнівській молоді. Учні набули нових знань, умінь і навичок, необхідних для подальшої життєдіяльності та утвердження цінності української нації. Здобуті знання про національне самоствердження особистості, закріплені у вигляді поведінкових умінь, національної рефлексії та ідентифікації, національної саморегуляції та афіліації, надають можливість поглиблення цього досвіду в міжособистісній та міжнаціональній взаємодії.

Беручи до уваги, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вирішення проблеми виховання національного самоствердження в учнівській молоді, *перспективним* вважаємо пошук нових ефективних форм і методів організації виховного процесу та розроблення діагностичного інструментарію виявлення цієї властивості-цінності особистості.

Рекомендовано впроваджувати у позаурочну діяльність ЗНЗ методику виховання національного самоствердження в учнівській молоді шляхом використання навчально-методичного посібника «Виховання національного самоствердження в учнівській молоді: теорія і методика».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді : монографія / Р. Л. Сойчук. – Рівне : О. Зень, 2016. – 416 с.
2. Сойчук Р. Проблема виховання національного самоствердження в учнівській молоді: сучасний вимір / Руслана Сойчук // Innovative processes in education : collective monograph. – Lodz, Poland : AMEET Sp. z o.o., 2017. – P. 199–217.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Сойчук Р. Л. Теоретичні аспекти феномену «національна гордість» / Р. Л. Сойчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської

молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс – ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 282–293.

4. Сойчук Р. Л. Проблема національної гордості в сучасному українському суспільстві / Р. Л. Сойчук // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / [гол. ред. Г. В. Локарева]. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2013. – С. 102–108.

5. Сойчук Р. Л. Актуалізація проблеми національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2014. – Вип. 39. – С. 435–441.

6. Сойчук Р. Розвиток ідеї національного самоствердження особистості у наукових дослідженнях / Руслана Сойчук // Вісник інституту розвитку дитини. Серія. Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 36. – С. 94–101.

7. Сойчук Р. Л. Свобода у контексті проблеми національного самоствердження особистості: філософський аспект / Р. Л. Сойчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс – ЛТД. – 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 260–269.

8. Сойчук Р. Національні цінності як регулятор національного самоствердження особистості / Руслана Сойчук // Нова педагогічна думка. – 2015. – № 2. – С. 153–158.

9. Сойчук Р. Л. Обґрунтування системи виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Р. Л. Сойчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 11 (54). – С. 46–50.

10. Сойчук Р. Л. Основні компоненти виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Р. Л. Сойчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : Імекс – ЛТД. – 2015. – Вип. 19, кн. 2. – С. 256–268.

11. Сойчук Р. Психологічне підґрунтя виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Руслана Сойчук // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника», 2015. – № 12/13. – С. 107–110.

12. Сойчук Р. Л. Проблема національного самоствердження особистості у вітчизняній педагогічній думці / Р. Л. Сойчук // Науковий часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / [редкол.: Н. В. Гузій (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 24 (34). – С. 68–74.

13. Сойчук Р. Структурна і змістова характеристики національного самоствердження особистості / Руслана Сойчук // Нова педагогічна думка. – 2015. – № 4. – С. 125–129.

14. Сойчук Р. Л. Сутність та провідні принципи виховання національного самоствердження учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол.: Н. Г. Ничкало, Р. С. Гуревич, В. О. Радкевич та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2015. – Вип. 41. – С. 144–148.

15. Сойчук Р. Л. Формування національних цінностей як основи національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – К. ; Вінниця : Планер, 2015. – Вип. 43. – С. 452–458.

16. Сойчук Р. Л. До питання формування національної ідентичності як основи національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 13 (56), ч. II. – С. 24–28.

17. Сойчук Р. Технологія проведення тренінгу з виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Руслана Сойчук // Нова педагогічна думка. – 2016. – № 1. – С. 96–101.

18. Сойчук Р. Л. Окреслення понятійного апарату проблеми виховання національного самоствердження учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол.: Н. Г. Ничкало, Р. С. Гуревич, В. О. Радкевич та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2016. – Вип. 44. – С. 182–186.

19. Сойчук Р. Л. Особливості організації проектної діяльності у процесі виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Р. Л. Сойчук // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / [упоряд. О. Б. Петренко ; редкол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 3. – С. 57–63.

20. Сойчук Р. Л. Сутність та особливості використання рефлексивно-експліцитного методу у вихованні національного самоствердження в учнівській молоді / Р. Л. Сойчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2016. – Вип. 14 (57). – С. 24–32.

21. Сойчук Р. Л. Критерії, показники, рівні сформованості та типи національного самоствердження учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Інститут проблем виховання НАПН України. – К., 2016. – Вип. 20, кн. 2. – С. 197–213.

22. Сойчук Р. Переосмислення дефініцій у контексті проблеми виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Руслана Сойчук // Нова педагогічна думка. – 2016. – № 4 (88). – С. 55–58.

Статті у зарубіжних періодичних виданнях

23. Soichuk R. L. Education problem of national self-assertion in school youth / R. L. Soichuk // European Applied Sciences. – Europäische Fachhochschule : ORT Publishing. – 2015. – N 3. – P. 41–43.

24. Soichuk R. Theoretical and applied foundations of school youth national self-assertion education in extracurricular activity / R. Soichuk // Kelm : scientific issuen of knowledge, education, law management / Fundacja Oswiata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO. – 2015. – № 3 (11). – S. 315–321.

25. Soichuk R. Positive emotions and feelings of success in the education of national self-identity youth / R. Soichuk // Kelm : scientific issuen of knowledge, education, law management / Fundacja Oswiata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO. – 2015. – № 4 (12). – S. 225–237.

26. Soichuk R. The ways of national self-assertion in school youth / R. Soichuk // Kelm : scientific issuen of knowledge, education, law management / Fundacja Oswiata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO. – 2016. – № 1 (13). – S. 183–187.

27. Soichuk R. The phenomenon of «nation» in a close analyses of problem of students' national self-assertion upbringing in the modern conditions / Ruslana Soichuk // Intellectual Archive. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada), 2017. – January / February. – Vol. 6, No. 1. – P. 78–88.

Зарубіжні публікації матеріалів конференції

28. Сойчук Р. Л. Змістова структура національного самоствердження учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Theoretical and Applied Scieces in the USA : Papers of the 3-th International Scientific Conference (April 11, 2015). – New York, USA : Cibunet Publishing, 2015. – P. 58–62.

29. Сойчук Р. Л. Демократичне виховне середовище як умова виховання національного самоствердження в учнівській молоді / Р. Л. Сойчук // Conference Proceedings of the 4-th International Scientific Conference Modern Problems of Management and Administrations in Opole. – 11–14 November, 2016. – P. 168–170.

Інші зарубіжні видання

30. Сойчук Р. Л. Проблема формування української національної ідентичності в контексті процесів націєтворення / Р. Л. Сойчук // East European Scientific Journal. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. – Warszawa, Polska. – 2015. – Vol. 2, № 4 (4). – S. 140–144.

Матеріали науково-практичних конференцій

31. Сойчук Р. Л. Виховання національної гордості у юнацькому віці в сучасному культурному просторі / Р. Л. Сойчук // Актуальні питання культурології : альм. наук. т-ва «Афіна» каф. культурології та музеєзнавства / за ред. В. Г. Виткалова. – Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 13 – С. 150–154.

32. Сойчук Р. Л. Концептуалізація проблеми виховання національної гордості в юнацькому віці / Р. Л. Сойчук // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / [редкол. Ю. Л. Бошицький]. – Рівне : О. Зень, 2013. – С. 230–233.

33. Сойчук Р. Л. Національне самоствердження особистості як психолого-педагогічна проблема / Р. Л. Сойчук // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання

НАПН України за 2013 рік / [за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – С. 130–135.

34. Сойчук Р. Л. Феномен «національного самоствердження особистості» у науково-теоретичних джерелах / Р. Л. Сойчук // Актуальні питання культурології : альм. наук. т-ва «Афіна» каф. культурології та музеєзнавства / за ред. В. Г. Виткалова. – Рівне : РДГУ, 2014. – Вип. 14. – С. 118–121.

35. Сойчук Р. Л. Цінність свободи у національному самоствердженні учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. / [редкол.: Ю. Л. Бошицький, О. В. Чернецька та ін.]. – Рівне : О. Зень, 2014. – С. 277–280.

36. Сойчук Р. Л. Національне самоствердження особистості як умова подальшого поступу Української держави-нації / Р. Л. Сойчук // Досягнення та перспективи сучасної науки : матеріали XVI Міжнарод. наук.-практ. конф., 27–28 груд. 2014 р. / (Буковин. економ. фундація, Чернівці). – К. : Лабораторія думки, 2014. – Т. 4 – С. 22–23.

37. Сойчук Р. Проблема становлення громадянина Української держави-нації / Руслана Сойчук // Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених 26–27 берез. 2015 р. / [ред. – упоряд. В. Ільницький та ін.]; Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – С. 267–268.

38. Сойчук Р. Л. Національне самопізнання як складова виховання національного самоствердження в учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Проблеми та перспективи проведення наукових досліджень : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми та перспективи проведення наукових досліджень», 30–31 берез. 2015 р. – Т. 2. – К. : Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2015. – С. 19–21.

39. Сойчук Р. Л. Мотиваційна складова виховання національного самоствердження в учнівської молоді // Р. Л. Сойчук // Матеріали XII Захаренківських пед. читань : Всеукр. наук.-практ. конф. «Патріотизм – нагальна потреба України й українців» / [упоряд. Г. А. Назаренко]. – Черкаси : ЧОПОП, 2015. – С. 67–72.

40. Сойчук Р. Л. Патріотизм як цінність громадянина України у вихованні національного самоствердження / Р. Л. Сойчук // Наука. Інновації. Технології : матеріали XXVII Міжнар. наук.-практ. конф., (Чернівці, 30–31 жовт. 2015 р.). – К. : Лабораторія думки, 2015. – Т. 2. – С. 32–34.

41. Сойчук Р. Л. Використання особистісно орієнтованого підходу у вихованні національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 25 листоп. 2015 р.) / [уклад.: Н. В. Гузій, В. І. Саюк]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 81–83.

42. Сойчук Р. Виховання національного самоствердження в учнівської молоді в позаурочній діяльності / Руслана Сойчук // Освітні інновації: філософія,

психологія, педагогіка : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 3 груд. 2015 р. : у 4-х ч. – Суми : Мрія, 2015. – Ч. 1. – С. 81–86.

43. Сойчук Р. Л. Актуалізація проблеми формування адекватної національної самооцінки у становленні громадянина-патріота України / Р. Л. Сойчук // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. / [редкол.: Ю. Л. Бошицький, О. В. Чернецька та ін.]. – Рівне : РІКУП НАНУ, 2015. – С. 209–211.

44. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження особистості у контексті викликів сьогодення / Р. Л. Сойчук // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. наук. конф., (Дніпропетровськ, 4–5 груд. 2015 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – Ч. 1. – С. 111–113.

45. Сойчук Р. Л. Использование рефлексивно-эксплицитного метода в воспитании национального самоутверждения в ученической молодежи // Р. Л. Сойчук // Збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Наука в епоху дисбалансів» : зб. ст. (рівень стандарту, акад. рівень). – Київ : Центр наук. публ., 2016. – С. 67–72.

46. Сойчук Р. Л. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді – нагальна потреба Української держави / Р. Л. Сойчук // Проблеми і перспективи практичної реалізації наукових досліджень : матеріали XXXVI Міжнар. наук.-практ. конф., (Чернівці, 15–16 берез. 2016 р.). – К. : Лабораторія думки, 2016. – Т. 2. – С. 15–17.

47. Сойчук Р. Л. Національне самоствердження особистості та націєтворення: погляд на проблему / Р. Л. Сойчук // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : матеріали Всеукр. наук. конф., (Дніпропетровськ, 29–30 квіт. 2016 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – Ч. 1. – С. 228–229.

48. Сойчук Р. Л. Характеристика типів національного самоствердження учнівської молоді / Р. Л. Сойчук // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : матеріали Всеукр. наук. конф. 29–30 трав. 2016 р., м. Дніпропетровськ / [наук. ред. О. Ю. Висоцький]. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – Ч. 1. – С. 48–50.

49. Сойчук Р. Л. Цінності консолідації нації у контексті проблеми виховання національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Актуальні проблеми у сфері науки : матеріали XXXXI Міжнар. наук.-практ. конф., (Чернівці, 30–31 трав. 2016 р.). – К. : Лабораторія думки, 2016. – Т. 5. – С. 20–21.

50. Сойчук Р. Л. Національна солідарність та відповідальність як ціннісні складові національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації : матеріали II Всеукр. наук. конф., (Дніпро, 28–29 жовт. 2016 р.) / [наук. ред. О. Ю. Висоцький]. – Дніпро : Роял Принт, 2016. – Ч. 1. – С. 10–11.

Навчальні та навчально-методичні видання

51. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді: теорія і методика : навч.-метод. посіб. / Р. Л. Сойчук. – Рівне : О. Зень, 2015. – 288 с.

Публікації в інших виданнях

52. Сойчук Р. Л. До проблеми сутності національного самоствердження особистості / Р. Л. Сойчук // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / [упоряд. О. Б. Петренко]. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 1. – С. 144–154.

53. Сойчук Р. Л. Виховання національного самоствердження в учнівській молоді: зарубіжний досвід / Р. Л. Сойчук // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / [упоряд. О. Б. Петренко ; редкол.: О. Б. Петренко, Н. М. Гринькова, Т. С. Ціпан та ін.]. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 2. – С. 212–221.

54. Сойчук Р. Через національне самоствердження до процвітання. Інтерактивна програма виховання учнівської молоді / Руслана Сойчук // Методист. – Серп. 2016. – № 8 (56). – С. 31–49.

55. Сойчук Р. Кого називають українцями. Використання вправ у національно-патріотичному вихованні / Руслана Сойчук // Шкільний світ. – Верес. 2016. – № 18 (746). – С. 23–24.

56. Сойчук Р. Манкурти – хто чи що? Година спілкування для учнів 9–11-х класів / Руслана Сойчук // Шкільний світ. – Жовт. 2016. – № 19 (747). – С. 13–15.

АНОТАЦІЇ

Сойчук Р. Л. Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ, 2017.

У дисертації представлено новий концептуальний підхід до вирішення проблеми виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ). На основі міждисциплінарного теоретичного аналізу наукових джерел обґрунтовано теоретико-методологічні засади виховання національного самоствердження в особистості.

Уточнено зміст поняття «національне самоствердження особистості». Розкрито сутність виховання національного самоствердження в учнівській молоді та розглянуто його аксіологічні основи в сучасних умовах. Виокремлено структуру національного самоствердження учнівської молоді у взаємозв'язку когнітивного, емоційно-ціннісного, рефлексивно-вольового, поведінково-діяльнісного компонентів. Визначено критерії, показники та рівні вихованості національного самоствердження учнівської молоді.

Схарактеризовано виховний потенціал позаурочної діяльності ЗНЗ. Розроблено й апробовано методику та змістово-методичне забезпечення виховання національного самоствердження в учнів у позаурочній діяльності ЗНЗ. Обґрунтовано, здійснено експериментальну перевірку й доведено ефективність структурно-функціональної моделі виховання національного самоствердження в учнівській молоді у позаурочній діяльності ЗНЗ.

Ключові слова: виховання національного самоствердження, учнівська молодь, національні цінності, національно-особистісні цінності, методика виховання

національного самоствердження, позаурочна діяльність, загальноосвітній навчальний заклад.

Сойчук Р. Л. Теоретико-методические основы воспитания национального самоутверждения у учащейся молодежи. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины. – Киев, 2017.

В диссертации представлен новый концептуальный подход к решению проблемы воспитания национального самоутверждения у учащейся молодежи во внеурочной деятельности общеобразовательного учебного заведения (ОУЗ). На основании междисциплинарного теоретического анализа научных источников обоснованы теоретико-методологические принципы воспитания национального самоутверждения у личности.

Уточнено содержание понятия «национальное самоутверждение личности». Раскрыта сущность воспитания национального самоутверждения у учащейся молодежи и рассмотрена его аксиологическая основа в современных условиях. Вычленена структура национального самоутверждения учащейся молодежи во взаимосвязи когнитивного, эмоционально-ценностного, рефлексивно-волевого, поведенческо-деятельностного компонентов. Определены критерии, показатели и уровни воспитанности национального самоутверждения учащейся молодежи.

Охарактеризован воспитательный потенциал внеурочной деятельности ОУЗ. Разработаны и прошли апробацию методика и содержательно-методическое обеспечение воспитания национального самоутверждения у учащихся во внеурочной деятельности ОУЗ. Экспериментально проверена и подтверждена эффективность структурно-функциональной модели воспитания национального самоутверждения у учащейся молодежи во внеурочной деятельности ОУЗ.

Ключевые слова: воспитание национального самоутверждения, учащаяся молодежь, национальные ценности, национально-личностные ценности, методика воспитания национального самоутверждения, внеурочная деятельность, общеобразовательное учебное заведение.

Soichuk R. L. Theoretical and Methodical Principles of Educating National Self-Assertion in Youth. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of Doctor of Educational Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis represents a new conceptual approach to education of national self-assertion in school youth that consists of substantiation of the theoretical and methodical bases of formation of national self-assertion in school students, development and experimental testing of the efficiency of the structural-functional model and methods of educating school youth's national self-assertion in extracurricular activities of general educational institution.

The author substantiates theoretical and methodological approaches to studying the issue of national self-assertion of personality. She specifies the content of the notion

‘national self-assertion of personality’ as an integrative quality-value of a person that manifests itself as a formed positive national identity through which the person realizes his (her) civic position. The candidate for the degree argues that this quality-value covers love towards Homeland, responsibility for the nation and respect towards all ethnical groups that constitute the Ukrainian people, aspiration for moral self-perfection, readiness to protect the Ukrainian state’s national interests.

The paper reveals the essence of education of national self-assertion in student youth as an organized subject-subject interaction aimed at spiritual development of the school student, his positive national feelings and values national-personal that constitute the inner basis of readiness to national self-assertion. It defines the system of national values (national dignity and pride, loyalty, national solidarity and self-sufficiency, responsibility, and tolerance), the interiorization of which contributes to national self-assertion of a student as personality. National-personal values of school youth are an integral personal formation that is a result of Ukrainian national values’ interiorization, determines socially significant attitude to the nation, the state, and society and objectifies itself in deeds, behavior, and communication of a person.

The represented structure of national self-assertion of school youth includes cognitive, emotional-value, reflexive-will, and conduct-activity components in their unity. According to the defined components, the criteria and indices of school youth’s self-assertion cover: cognitive criterion – understanding of the essence of national self-assertion of personality, knowledge about national values, realization of the necessity to manifest them in everyday life; knowledge of history, folk traditions, habits, the Ukrainian language, symbols of Ukrainian statehood and national interests, famous historical and contemporary public figures and their contribution in domestic and world culture; understanding of the content and the significance of national identity); emotional-value criterion (positive-value attitude towards the people, the state, the nation, Homeland, all ethnical groups that constitute the Ukrainian nation, and respect towards the Constitution of Ukraine, laws, state symbols, culture etc.; a formed adequate national self-appraisal based on the feeling of belonging to the Ukrainian nation; a developed empathy towards Another One as a carrier of values of the Ukrainian nation and another national society); reflexive-will criterion (positive national self-regulation; manifestation of national reflexion and affiliation; understanding of oneself as a citizen of the Ukrainian state and a carrier of values of the Ukrainian nation); practical-activity criterion (display of national dignity and pride, loyalty, national solidarity and self-sufficiency, responsibility, tolerance in everyday life; the skill of protecting rights and freedoms, national interests of the state and of prohibiting anti-Ukrainian ideology.

The author defines the levels of school students’ national self-assertion: actively constructive (high), reflexive-positive (sufficient), situationally changeable (middle), negatively passive (low); describes the educational potential of extracurricular activity in the context of the research; substantiates the structural-functional model of educating national self-assertion in school youth in the unity of the aim, conceptual, theoretical, diagnostical, formation, and resultative blocs.

The efficiency of the represented structural-functional model and methods of education of national self-assertion in school youth in extracurricular activities of general educational institutions have undergone experimental testing and approbation.

Keywords: education of national self-assertion, school youth, national values, national-personal values, methods of education of national self-assertion, extracurricular activities, general educational institution.

Підписано до друку 27.09.2017 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100. Зам. 77.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua

